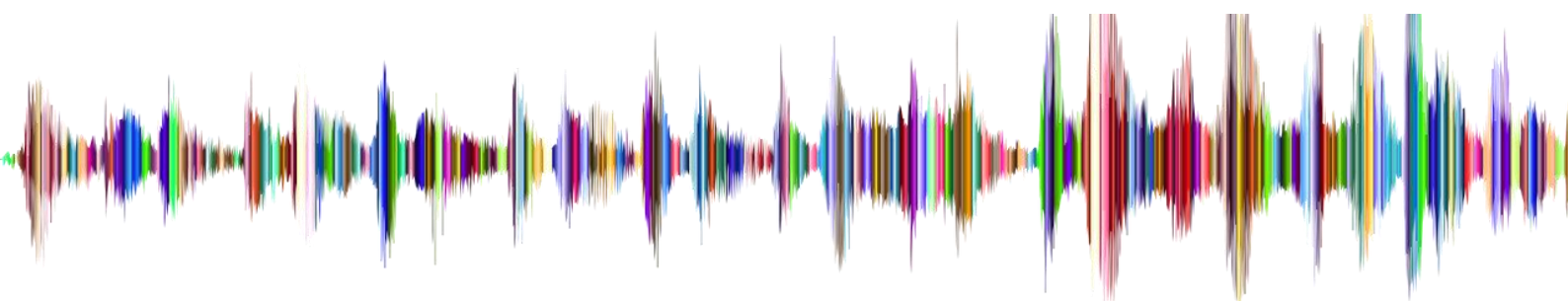

ADQUISICIÓ DEL LENGUATGE VERBAL A TRAVÉS DE LA MÚSICA

Aproximació autoetnogràfica al procés d'adquisició del llenguatge verbal en infants, de 0 a 6 anys amb alteracions o dificultats comunicatives, a partir de l'aplicació d'estratègies de musicoteràpia

Ariadna Humbert Colomeda

Màster de Psicopedagogia - Àmbit Sociocomunitari

Directora del TFM: Noemí Duran Salvadó

Universitat Oberta de Catalunya - Juny 2021

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	3
2. JUSTIFICACIÓ	4
3. PLANTEJAMENT DEL PROBLEMA	7
3.1 Contextualització.....	7
3.2 Objectius	8
3.3 Pregunta motor	9
4. MARC NORMATIU	10
5. MARC METODOLÒGIC.....	12
5.1 Tipus d'investigació	12
5.2 Context i participants.....	14
5.3 Instruments de recollida d'informació	16
5.4 Procés d'anàlisi de dades	16
5.5 Temporització de la investigació	17
5.6 Bases epistemològiques	18
6. MARC TEÒRIC AUTOETNOGRÀFIC	21
6.1 Música, comunicació i emoció.....	21
6.2 Música i habilitats necessàries pel desenvolupament del llenguatge verbal	26
6.3 Música i llenguatge verbal	31
6.4 Aportació a la societat i a la ètica professional	37
7. ANÀLISI DE RESULTATS: ELABORACIÓ D'UNA PROPOSTA D'INTERVENCIÓ PSICOPEDAGÒGICA.....	40
8. CONCLUSIONS I SUGGERIMENTS.....	42
8.1 Conclusions	42
8.2 Limitacions i propostes de millora	42
8.3 Perspectives de futur.....	43
9. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	44
10. REFERÈNCIES LEGISLATIVES	48
11. ANNEXES.....	49
Annex 1. Consentiment informat signat	49
Annex 2. Proposta d'intervenció psicopedagògica per a l'adquisició del llenguatge verbal a través de la música	53

1. INTRODUCCIÓ

La present investigació vol explorar el potencial comunicatiu de la música per acompanyar els infants de 0 a 6 anys amb alteracions en el llenguatge verbal durant el procés d'adquisició d'aquest. Així, es planteja detallar quins aspectes d'aquest procés poden abordar-se des d'una intervenció psicopedagògica basada en l'aplicació de la musicoteràpia i de quina manera pot dur-se a terme per tal de realitzar un acompanyament respectuós amb el ritme d'aprenentatge de l'infant.

La motivació en relació amb la investigació sorgeix de la pròpia experiència professional i la curiositat d'indagar i reflexionar al voltant del potencial comunicatiu de la música. D'aquí, neix la pregunta-motor que vertebra la investigació: **quins aspectes de l'adquisició del llenguatge verbal poden acompanyar-se de la música, i com es pot aplicar aquesta, per tal de facilitar el procés d'aprenentatge comunicatiu dels infants?**

A través de la metodologia autoetnogràfica i la triangulació amb l'estudi de casos, es reflexiona sobre la pròpia pràctica professional, que es posa en diàleg amb els autors i autores de la bibliografia recercada, creant un corpus teòric que permet establir unes bases sòlides per l'elaboració d'una proposta d'intervenció psicopedagògica.

L'estudi de casos es realitza amb infants que, des del centre psicopedagògic o l'escola de música, ja estan rebent una intervenció amb la professional i amb qui, a partir d'ara, el treball es centrarà específicament en la millora de les habilitats lingüístiques i comunicatives. Així mateix, no s'espera fer una descripció extensiva de l'evolució dels infants, sinó recollir les experiències d'èxit viscudes durant les seves intervencions psicopedagògiques, per tal d'ampliar les evidències amb relació a l'ús psicopedagògic de la música.

Com a resultat de la investigació, es presenta doncs una proposta d'intervenció psicopedagògica per l'adquisició del llenguatge verbal a través de la música, que emergeix de les evidències presentades al marc teòric autoetnogràfic.

2. JUSTIFICACIÓ

ESCENA 1: Desencadenant

[Feia molt poc que havia aterrat al centre de pràctiques del meu anterior màster, en aquella ocasió estava sola. Amb l'adjectiu "sola" vull dir que no tenia professional de referència al centre, no hi havia cap musicoterapeuta amb qui poder-me emmirallar, així que havia de desenvolupar la intervenció a la meua manera (sempre supervisada posteriorment a través de l'enregistrament audiovisual) i aprendre dels meus errors i encerts. Havia escollit una fundació que atenia infants i joves amb Trastorn de l'Espectre Autista (TEA), i després de presentar la proposta, tres famílies van decidir apostar per una aproximació a la musicoteràpia. Casualment, els tres infants tenien entre 2 i 4 anys, i cap d'ells tenia comunicació verbal.

Així, vaig començar la meua primera experiència com a musicoterapeuta, amb un clar guió dels objectius a treballar amb els infants i de les tècniques i estratègies aplicables. Però com era d'esperar, el dia a dia amb els infants no va deixar de sorprendre'm, com tampoc ho va fer el poder de comunicació de la música.

Un moment especial viscut en aquestes pràctiques, i que m'ha quedat gravat a la memòria, és potser el desencadenant del meu interès per la comunicació i el desenvolupament del llenguatge verbal. Un dels infants, en Jaume, solia arribar a l'espai, seure a la seva cadireta davant dels instruments i remenar-los sense fer cas de res més. Al principi vaig intentar jugar amb ell, fer sonar els instruments, parlar-li, tocar la guitarra mentre ell jugava... però no aconseguia cap mena d'interacció. Un dia, frustrada per no saber com actuar, i trobar-me sola a l'aula davant la càmera, vaig decidir improvisar amb la veu i la guitarra, i de cop, l'infant, amb una veu poc entrenada i molt gutural es va posar a cantar sons vocàlics.]

Escoltar, entendre i parlar és el paradigma que constitueix l'adquisició del llenguatge verbal. És, alhora, un acte perceptiu, cognitiu, motor, social, relacional... Però, per sobre de tot és un acte de comunicació.

En l'escoltar-entendre-parlar de cada infant conflueixen les seves capacitats perceptives, cognitives, motrius, relacionals, emocionals i comunicatives. El motor que optimitza aquest engranatge tan complex i les capacitats personals de cada infant, en l'etapa de 0 a 6 anys, és el desig de comunicar-se.

Per a un nen petit, parlar és la manera més elaborada de manifestar el seu desig de comunicar-se (Ferrer, 2012, p.17).

Totes les persones ens comuniquem entre nosaltres i amb el nostre entorn de manera innata, potser com a acte de supervivència, per una necessitat de crear vincles i relacions de mútua dependència. El llenguatge verbal és la màxima manifestació d'aquest acte comunicatiu, que adquirim durant els primers anys de vida i ens dóna, a més, accés a la nostra cultura. És sabut que per alguns infants aquest procés d'adquisició del llenguatge verbal és complicat o molt difícil, i per algunes persones no arribarà a donar-se.

Crec que, per a totes aquelles persones per a qui el parlar i entendre ha estat un procés fluid, ens costa imaginar com deu ser no poder-hi accedir i ser conscient de les barreres que es generen en les relacions amb els altres. I com a professional, quan percebo en un infant aquesta dificultat d'accés a la parla, em pregunto: existeix una única manera d'acompanyar-lo? El diàleg i la veu parlada són l'única via de comunicació per afavorir l'adquisició del llenguatge verbal? Podem arribar a la parla des d'altres camins, altres vies de comunicació?

Ferrer (2012), argumenta que l'objectiu inicial i principal per assolir el llenguatge verbal i fer-lo evolucionar és el desig de comunicar-se, i que un requisit necessari perquè aquest es doni és la presència d'un vincle afectiu que possibiliti la disponibilitat, obertura personal i acceptació de l'altra persona.

Podria ser que la música facilités l'aparició d'aquest vincle? Podria ser que en un entorn musical es trenquessin certes barreres emocionals i es generés un espai segur per l'expressivitat verbal i no verbal?

Així mateix, Ferrer (2012) comenta que, a partir del treball amb infants sords o amb discapacitat cognitiva ha descobert que "la comunicació parlada està basada en una situació global, recolzada en el context i acompanyada de gestos, d'afecte, d'expressivitat corporal, de silencis, d'objectes, d'imatges i d'elements prosòdics, com ara la melodia, el ritme, les pauses (...) Afectivitat, cos i llenguatge indissolublement units en la comunicació verbal" (p.18).

Podria ser que la música aportés de manera més natural tots aquests elements que acompanyen la comunicació parlada? Podria ser la música una manera subtil però directe d'abordar l'expressivitat, el ritme en les verbalitzacions, la prosòdia de la parla, la respiració...? Podria ser la música una unió fantàstica d'afectivitat, cos i llenguatge?

La música, per a aquells infants amb dificultats en el desenvolupament del llenguatge verbal, pot suposar una via molt potent de connexió i comunicació, convertint l'aprenentatge en quelcom amè que facilita la interacció i la predisposició. La música ofereix motivació, millora les relacions amb les emocions i facilita la

socialització, aspectes que poden ser més difícils d'aconseguir des d'enfocaments logopèdics tradicionals, i que adquireixen molta importància en la primera etapa vital, on els infants necessiten llenguatges propers a ells (Peñalba i Santiago, 2020).

Diversos estudis han mostrat l'efectivitat de la musicoteràpia pel desenvolupament d'habilitats comunicatives amb infants o adults amb alteracions en el llenguatge verbal. A través del ritme i la melodia, la música pot contribuir a la millora de la comunicació expressiva i receptiva, verbal i no verbal: estimulants els centres de parla, promovent respostes vocals d'imitació, millorant el control respiratori, augmentant l'agudesa auditiva, promovent respostes vocals i físiques a l'atenció conjunta, articulant el llenguatge i establint un ritme apropiat a les verbalitzacions (Adamek, Darrow, 2005; Berger, 2002; Vaiouli, Grimmet, i Ruich, 2015). Ara bé, tot i el camí que la musicoteràpia va recorrent en l'àmbit de la recerca científica, impulsat per la creació d'associacions com la NAMT (National Association for Music Therapy) i la AAMT (American Association for Music Therapy), encara li costa trobar un lloc definit dins la pràctica professional. És encara una disciplina poc instaurada i poc regulada, més encara al nostre país, que ha d'anar lluitant diàriament per fer-se valer i escoltar. De fet, a Espanya, la formació en l'àmbit de la musicoteràpia no està regulada pel Ministeri d'Educació i Formació Professional, exceptuant la Universidad Católica de Valencia i la Universidad Internacional de la Rioja on s'ofereixen els únics màsters oficials actualment (Peñalba i Santiago, 2020).

A partir d'aquí, la present investigació vol seguir explorant el potencial comunicatiu de la música per acompanyar els infants de 0 a 6 anys amb alteracions en el llenguatge verbal durant el procés d'adquisició d'aquest. Així, es planteja detallar quins aspectes d'aquest procés poden abordar-se des d'una intervenció psicopedagògica basada en l'aplicació de la musicoteràpia i de quina manera pot dur-se a terme per tal de realitzar un acompanyament respectuós amb el ritme d'aprenentatge de l'infant. Amb aquesta recerca, es pretén elaborar una proposta psicopedagògica que serveixi de guia per a la pràctica professional.

3. PLANTEJAMENT DEL PROBLEMA

Avui dia s'han realitzat estudis sobre els beneficis de la música en l'aprenentatge o recuperació del llenguatge verbal amb diverses poblacions i grups d'edat. Entre la infància, cal destacar aquells estudis enfocats a la millora d'habilitats comunicatives amb infants amb Trastorn de l'Espectre Autista (Berger, 2002; Adamek i Darrow, 2005; Kern, et al., 2013; Vaiouli, Grimmet, i Ruich, 2015), la millora en la forma i contingut del llenguatge en infants amb Trastorn Específic del Llenguatge (Adamek i Darrow, 2005; Geist, et al. 2008; Gómez, i Eizaguirre, 2017) i la influència de la música en el desenvolupament comunicatiu dels nadons (Humpal, 2006; Blank i Adamek, 2010; Gelabert, 2012)

Tot i això, sembla més complicat trobar investigacions amb una mirada més global, amb una idea d'acompanyament en un procés d'aprenentatge complex i amb molts factors a tenir en compte. Un procés en el qual cal tenir present les fites necessàries i prèvies a l'adquisició del llenguatge, els components emocionals que formen part d'aquest procés i les diferents fases d'aprenentatge, que poden aparèixer a ritmes diferents en cada infant.

Ara com ara, existeixen algunes propostes pràctiques en la línia plantejada. En primer lloc destacar el llibre de Melissa Mercadal i Patricia Martí, *Música, musicoterapia y discapacidad* (2012), on es fa un recull d'evidències científiques i de propostes pràctiques per realitzar intervencions musicoterapèutiques amb diferents col·lectius i persones amb diverses patologies. Del mateix estil, cal destacar el llibre *Musictherapy for special need education* (2005) de Mary Adamek i Alice-Ann Darrow. Finalment, centrat exclusivament en el camp del desenvolupament del llenguatge cal anomenar el llibre d'Alicia Peñalba i Rosa Belén Santiago (2020), *Técnicas de musicoterapia para logopedas*. En aquest darrer, les autores fan un recull d'evidències científiques i tècniques de musicoteràpia aplicables a les sessions de logopèdia enfocant-se en la modulació atencional, emocional, cognitiva, física-conductual i comunicativa-social.

3.1 Contextualització

La present investigació vol reflexionar entorn la pràctica professional desenvolupada i explorar les possibilitats que la música ofereix en el procés d'adquisició del llenguatge verbal. Així, vol establir, a través de l'aproximació autoetnogràfica, un diàleg entre la teoria i les experiències professionals viscudes amb infants (de 0 a 6 anys) amb qui s'està realitzant una intervenció per l'adquisició del llenguatge verbal basada en l'aplicació de la musicoteràpia.

Els infants que poden formar part de la investigació són aquells que, en una etapa primerenca, mostren alteracions en l'adquisició del llenguatge verbal. Aquestes

alteracions poden ser conseqüència de diversos factors ambientals o biològics i poden estar lligades a un diagnòstic etiològic o bé només ser indicadors d'un possible retard o trastorn. És important remarcar el concepte d'indicador, ja que en edats primerenques les situacions diagnòstiques no estan consolidades i el llenguatge és una competència que es troba encara en evolució. Tot i tenir present la situació diagnòstica dels infants, la investigació no vol posar el focus en aquesta, sinó que vol centrar la mirada en cada una de les necessitats comunicatives i emocionals que pot presentar l'infant i totes les possibilitats que té per fer-les evolucionar. Com apunta Ferrer (2012), si els professionals "tenim una mirada tancada cap a una criatura respecte a allò <<que li succeeix>> o respecte a les possibilitats que té, estem tancant la porta al progrés màxim que pot assolir" (p.69). Així mateix, afegeix la importància de conèixer per generar més recursos i adoptar una mirada positiva, però no per classificar, encasellar i crear barreres limitadores.

A partir d'aquí, es planteja iniciar un estudi de casos amb infants que, des de l'escola de música o el centre psicopedagògic on treballa la professional, ja estan rebent una intervenció psicopedagògica i amb qui, a partir d'ara, el treball se centra específicament en la millora de les habilitats comunicatives.

3.2 Objectius

La investigació es planteja com a objectiu principal **l'elaboració d'una proposta d'intervenció psicopedagògica** que reculli les experiències d'èxit en el treball de l'adquisició del llenguatge verbal, durant la primera infància, a través de la música. Aquesta proposta vol elaborar-se des de la idea de procés, valorant la complexitat d'aquest i intentant tenir en compte els factors emocionals i de desenvolupament que l'influeixen. Així, es planteja observar i recollir les fites que els infants han d'assolir per arribar al llenguatge verbal, com, per exemple, la confiança emocional, el desig de comunicar-se, l'atenció conjunta, la percepció i discriminació auditiva, la capacitat d'imitació o la memòria auditiva. A partir d'aquí, es vol explorar quines propostes musicals poden ajudar en l'assoliment de cada una d'aquestes fites per anar avançant en el procés d'adquisició del llenguatge verbal.

Així mateix, els objectius específics són:

- Realitzar una recerca bibliogràfica sobre l'adquisició del llenguatge verbal durant la primera infància, així com d'antecedents literaris que hagin vinculat la música en aquest procés.
- Promoure reflexions personals i vivencials a través d'una aproximació autoetnogràfica al fenomen objecte d'estudi.

- Explorar en primera persona estratègies d'aplicació de la música pel desenvolupament del llenguatge verbal durant la primera infància.
- Crear una proposta d'intervenció a partir de les experiències professionals recollides i el diàleg amb els autors de referència.

3.3 Pregunta-motor

La investigació neix del desig professional i personal d'explorar el potencial que té la música en l'adquisició del llenguatge verbal durant la primera infància, des del qual afloren qüestions com:

Podem aplicar la música al llarg de tot el procés d'adquisició del llenguatge verbal? Com podem, o com hauríem de, fer-ho? Com podem dissenyar una intervenció eficaç i respectuosa amb l'aprenentatge de l'infant basada en la intervenció musicoterapèutica? En quins aspectes la música pot ser més beneficiosa? Com podem adaptar els recursos musicals als objectius i necessitats educatives de cada infant?

Totes aquestes qüestions poden englobar-se en la pregunta que es converteix en el motor d'aquesta investigació: **quins aspectes de l'adquisició del llenguatge verbal poden acompanyar-se de la música, i com es pot aplicar aquesta, per tal de facilitar el procés d'aprenentatge comunicatiu dels infants?**

4. MARC NORMATIU

En l'anàlisi de la legislació vigent en relació amb l'atenció a la infància en situació de vulnerabilitat, no s'han trobat referències específiques a la regulació de la pràctica professional psicopedagògica en centres de titularitat privada d'àmbit no formal. Així doncs, aquest marc es remet a lleis generals d'atenció a la infància i la família, a les lleis d'educació, als estatuts del Col·legi de Pedagogs de Catalunya (COPEC) i finalment a la regulació dels centres d'ensenyament artístic, un dels possibles contextos d'actuació dels i les professionals de la musicoteràpia psicopedagògica.

En primer lloc, la **Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència**, exposa a l'**article 42** que els infants que troben limitacions o barreres per al desenvolupament o la participació tenen dret a una escolaritat inclusiva i amb el suport necessari per a potenciar el màxim desenvolupament acadèmic, personal i social. També, tenir l'oportunitat de gaudir d'una vida plena i respectable, amb unes condicions que els permetin assolir una vida social, escolar inclusiva i laboral de qualitat i en igualtat d'oportunitats i que els facilitin la participació activa en la comunitat. Així mateix, a l'**article 50** s'exposa que aquests mateixos infants han de rebre una formació educativa que els permeti la integració social, el desenvolupament i la realització personal, entre altres aspectes.

Altrament, la **Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies**, regula el sistema de drets i obligacions dels membres d'una família, i proveeix d'un conjunt de prestacions i serveis públics que orienten les actituds, estratègies i comportaments dels actors familiars, per tal de garantir el benestar i la igualtat d'oportunitats. Així, l'**article 28**, contempla que el govern ha de promoure la protecció dels infants en el marc de les mesures de planificació que s'estableixin per facilitar el seu desenvolupament personal, ha de promoure la seva formació, ha de garantir la satisfacció de les seves necessitats personals i ha de promoure l'accés als serveis i recursos dirigits a la infància.

D'altra banda, la **Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació**, vol garantir que tot l'alumnat tingui els mateixos drets i deures, i contempla el dret a rebre ajudes i suports concrets per compensar les carències i desavantatges de tipus personal, familiar, econòmic, social i cultural, especialment en el cas de presentar necessitats educatives especials que impedeixin o dificultin l'accés i la permanència en el sistema educatiu.

Així mateix, la **Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació**, exposa el dret de l'alumnat a rebre una educació integral, orientada al ple desenvolupament de la personalitat, i amb respecte cap als principis democràtics de convivència i als drets i les llibertats fonamentals. A més a més, regula els serveis educatius i serveis de suport als centres, dels quals en destaca funcions essencials com: el suport per mitjà de

l'assessorament psicopedagògic als centres, professorat, alumnat i famílies; l'orientació sobre el procés d'escolarització a aquelles famílies amb infants amb necessitats educatives especials; atendre les situacions en què l'escolarització té implicacions en l'àmbit de la integració lingüística; la facilitació de l'accés als recursos educatius i serveis didàctics pel professorat; la vehiculació de la formació permanent dels professionals educatius; i la col·laboració amb els centres en la innovació educativa.

Per la seva banda, els **Estatuts del COPEC**, amb la **RESOLUCIÓ JUS/1664/2010, de 25 de maig** i la **RESOLUCIÓ JUS/2899/2020, d'11 de novembre**, detallen, entre altres aspectes, les finalitats essencials del Col·legi i les obligacions dels col·legiats. Així, les finalitats essencials del Col·legi de Pedagogs de Catalunya són: ordenar, dins el marc legal corresponent, i vigilar l'exercici de la professió pedagògica i psicopedagògica; representar els interessos generals de la professió davant la comunitat i l'Administració; defensar la dignitat, la llibertat i els interessos dels col·legiats en l'exercici de la seva professió; i vetllar perquè l'activitat professional s'adeqüi als interessos dels ciutadans. Entre les obligacions dels professionals col·legiats, cal destacar el respecte rigorós de totes les normes deontològiques així com el compliment dels Estatuts i les resolucions de la Junta General.

Finalment, entre la normativa que regula les escoles de música i de dansa, cal destacar: el **Decret 179/1993, de 27 de juliol**; el **capítol IV de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació**, que situa els ensenyaments artístics dins del sistema educatiu com a ensenyaments de règim especial; l'**article 42 de la Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació**, que estableix que les escoles de música i de dansa autoritzades formen part del Servei d'Educació de Catalunya; i el **Decret 122/2012, de 9 d'octubre**, que estableix l'oferta formativa i els requisits de les escoles que imparteixen ensenyaments no reglats de música o de dansa, de titularitat pública o privada, que es vulguin inscriure en el Registre de Centres d'acord amb els procediments corresponents. En aquest darrer decret, s'exposen els objectius de les escoles de música, dels quals es considera important destacar-ne els següents: (1) Procurar una formació que permeti a l'alumnat assolir les competències necessàries per a la pràctica individual i col·lectiva de la música i la dansa, en funció dels seus interessos, capacitats i necessitats; (2) Contribuir a la cohesió social de l'entorn mitjançant l'accés de la ciutadania al fet musical i de la dansa; (3) Oferir una educació integral de l'alumnat i mantenir contacte amb les famílies i intercanviar informació sobre el desenvolupament personal i el progrés en l'aprenentatge quan siguin menors d'edat.

5. MARC METODOLÒGIC

La present investigació es desenvolupa en dues fases, presentades a continuació i detallades al llarg d'aquest marc metodològic.

En primer lloc es realitza una recerca autoetnogràfica, des de la qual es reflexiona al voltant d'esdeveniments clau de la pròpia pràctica professional relacionada amb la intervenció psicopedagògica de tres casos específicament escollits. Aquests esdeveniments decisius, altrament anomenats *escenes*, vinculats als pensaments de diferents autors i autores, van configurant el marc teòric i el cos principal de la recerca, necessari per a l'elaboració de la següent fase. És per aquest motiu que es decideix modificar l'esquema general del present document i presentar el marc teòric més endavant. Un marc teòric però, més extens i fusionat amb el treball de camp de la mateixa investigació. En la segona fase, s'elabora una proposta d'intervenció psicopedagògica basada en les evidències plasmades en la recerca autoetnogràfica, que vol servir de guia per a la pràctica professional.

5.1 Tipus d'investigació

Recerca autoetnogràfica

L'autoetnografia és una aproximació a la investigació i a l'escriptura, que busca descriure i analitzar sistemàticament l'experiència personal per entendre l'experiència cultural. Aquesta perspectiva repta les formes canòniques de fer investigació i de representar als altres, ja que la considera com un acte polític, socialment just i socialment conscient. L'investigador utilitza principis d'autobiografia i d'etnografia per escriure autoetnografia. Per això, com a mètode, l'autoetnografia és alhora procés i producte (Bénard 2019, p. 17, traducció pròpia).

S'entén, doncs, l'autoetnografia com una metodologia d'investigació qualitativa narrativa, en la qual la investigadora estudia la cultura de la qual en forma part, integrant les seves experiències i posant-les en procés dialògic amb diferents pensaments presents en aquesta cultura. Així mateix, entra en joc el diàleg dels diferents jo, o *self*, de la investigadora, aproximant-se a la realitat estudiada des de diferents òptiques, com a jo-recercadora, jo-professional, i jo-comunicadora.

L'escriptura de la recerca, una narració fragmentada, s'articula a través de tres elements claus: el *focus cultural*, els *trànsits* i les *escenes*. Amb el concepte *focus cultural*, es fa referència a la problemàtica que vol ser abordada per la investigadora. Els *trànsits* són fragments autobiogràfics que han suposat un moment de canvi en la història de la narradora i que es fan palesos en l'evocació d'*escenes*, que serveixen per obrir el diàleg i el procés d'indagació reflexiva al voltant dels conceptes claus (Duran, 2012).

Per tal de donar forma a aquests elements i distingir les diferents veus narratives, s'utilitzen aspectes tipogràfics i formals com: la lletra cursiva per exposar preguntes i reflexions personals des de l'òptica de jo-comunicadora i jo-professional, escrites en primera persona del singular; la lletra cursiva i els claudàtors per exposar les *escenes* viscudes des del jo-professional, escrites també en primera persona del singular; i la lletra rodona per les aportacions realitzades des del jo-investigadora, escrites en impersonal per marcar una distància.

En relació amb la fiabilitat, validesa i generalització, Bénard (2019) comenta que els autoetnògrafs alteren la utilitat, el context i el significat d'aquests termes. Així, les qüestions de fiabilitat van lligades a la credibilitat del narrador i la idea que la "veritat" canvia a mesura que la representació de l'experiència canvia. Així mateix, la validesa, entesa com la recerca de versemblança, va lligada a la capacitat de la investigació per connectar els lectors i les lectores amb el punt de vista des del qual l'investigador/a observa la realitat. Per tant les preguntes formulades entorn la validesa són: és útil aquesta història? Amb quina finalitat s'exposa la història? Finalment, la generalització, allunyada del significat científic tradicional i social, es vincula als processos de reflexió i comparació que els/les lectors/es estableixen amb la història narrada. Existeixen similituds amb les seves pròpies experiències vitals o del seu entorn pròxim? Descobreixen processos culturals desconeguts?

A partir d'aquests aspectes exposats, es considera idònia la utilització de la metodologia autoetnogràfica en la present investigació, ja que permet construir coneixement a través de la vivència de la investigadora, tot donant l'oportunitat d'indagar al voltant d'aquelles qüestions que l'interpel·len i poden ser útils pel disseny de la proposta d'intervenció, així com pel desenvolupament de la seva tasca professional futura. De la mateixa manera, el relat elaborat pot esdevenir útil per l'aproximació dels/les lectors/es a la realitat estudiada i presentada, oferint noves perspectives i maneres d'entendre el treball psicopedagògic a través de la música.

A més a més, el treball d'acompanyament a la infància és quelcom molt viu, espontani i proper, i més si l'eina principal de joc i comunicació és la música. Les sessions psicopedagògiques estan carregades d'experiències, emocions, moments de satisfacció i frustració, i moments claus pel desenvolupament dels infants, però també per l'aprenentatge de la professional. Totes aquestes vivències efímeres, i el coneixement que poden generar, es perden si no són recollides amb cura, observades, repensades, contrastades, resignificades, etc. Per tot això, es considera que la metodologia autoetnogràfica pot ajudar a encaminar aquest necessari procés de reflexió constant de la pràctica professional per a l'elaboració de nou coneixement i nous recursos.

Estudi de casos

Per tal de dur a terme una recerca autoetnogràfica centrada en l'assoliment dels objectius plantejats i coherent amb el temps disponible per realitzar la investigació, es decideix indagar únicament en la intervenció efectuada amb tres infants, i desenvolupar, consegüentment, un estudi de casos múltiple.

Aquesta metodologia es caracteritza pel fet d'escollir un o més casos particulars per tal de comprendre i proporcionar informació sobre una realitat o tema concret. Això permet fer una descripció extensiva i profunda sobre el fenomen estudiat i així confirmar coneixements existents i alhora descobrir nous fets, situacions o conceptes (Rodríguez, 2018). En aquesta recerca, no s'espera fer una descripció extensiva de l'evolució cada un dels casos escollits, sinó recollir les experiències d'èxit viscudes durant les seves intervencions psicopedagògiques, per ampliar les evidències en relació amb l'ús psicopedagògic de la música.

Tot i això, un estudi de casos no permet la generalització de les evidències trobades i es converteix, doncs, en una exploració inicial per desenvolupar estudis més complexos (Rodríguez, 2018). Així mateix, escollir més d'un cas i realitzar un estudi de casos múltiple, permet considerar les evidències més robustes.

Es considera necessari centrar la investigació en casos concrets a causa de la complexitat que suposa el desig de reflexió al voltant de la pròpia pràctica professional i de resignificació de les escenes viscudes en la intervenció directa amb els infants. A més, es vol dedicar l'atenció, temps i cura que una investigació amb infants requereix, fet que no permet realitzar una investigació a gran escala amb el temps i els recursos actuals.

Tal com s'ha esmentat anteriorment, s'inicia l'estudi de casos amb infants que ja estan rebent una intervenció psicopedagògica amb la professional i amb qui, a partir d'ara, el treball se centra específicament en la millora de les habilitats comunicatives.

5.2 Context i participants

La investigació es desenvolupa en els contextos professionals actuals de la recercadora: l'Escola de Música Moderna de Girona i el centre psicopedagògic Ses Arrels Olot.

A l'Escola de Música Moderna de Girona assisteixen regularment dos dels infants escollits per formar part de la recerca. Participen de sessions d'acompanyament psicopedagògic a través de la musicoteràpia creativa i l'estimulació musical primerenca.

Aquest 2021, és el tercer any que l'escola ofereix dins la seva oferta formativa una activitat específica per a infants amb dificultats o barreres en el seu desenvolupament. Generalment, les escoles de música, més enllà de no oferir un espai específic pels infants amb necessitats educatives especials, són centres poc inclusius. Els professionals i docents dels centres d'ensenyaments artístics no estan formats per atendre la diversitat, i conseqüentment la inclusió dins les aules esdevé molt més complicada que en els centres d'educació ordinària.

En aquest cas, després de presentar un projecte propi d'inclusió de la musicoteràpia en l'oferta formativa habitual de les escoles de música, amb la intenció de trencar amb la idea diferenciadora i categoritzadora dels espais de suport psicopedagògic com a única alternativa per aquests infants, el centre educatiu va acollir amb molt d'entusiasme la proposta i fa tres anys que la impulsa. Encara és un projecte petit que li costa fer-se un lloc, ja que és molt complicat que les famílies pensin que poden trobar un suport psicopedagògic en una escola de música. Tot i això, des de l'escola es vol transmetre la idea que aquests infants, com qualsevol altra persona, vénen a gaudir i experimentar de la música, encara que els objectius finals siguin terapèutics i no instrumentals.

D'altra banda, Ses Arrels Olot és un centre psicopedagògic interdisciplinari on s'acompanyen infants i adolescents en el seu procés de desenvolupament i aprenentatge. Es tracta d'un espai que defensa una visió holística de l'educació, des de la qual s'entén el procés d'aprenentatge com una interrelació d'aspectes físics, mentals, emocionals i ètics, que per tant cal acompanyar-lo des del cos, les emocions i l'experimentació. La filosofia del centre es nodreix de principis de les pedagogies alternatives i defensa la importància del joc, el moviment, la creativitat, l'activitat artística i el respecte al ritme d'aprenentatge de cada infant. Actualment fa aproximadament un any que s'ha inclòs la musicoteràpia a l'oferta habitual del centre.

En aquests contextos, la intervenció amb els infants es realitza un cop per setmana i té una durada de quaranta-cinc minuts. A més es realitzen coordinacions amb la xarxa de professionals que atén les necessitats educatives i de desenvolupament dels infants i es manté un contacte continu amb les famílies.

Així, passen a formar part de la present investigació els següents casos, els noms dels quals han estat modificats per mantenir el seu anonimat:

- **Jan.** Infant de tres anys i tres mesos amb deficiències en el neurodesenvolupament, hidrocefàlies i epilèpsia controlada amb medicació. Inicia la intervenció amb la professional l'octubre del 2019, amb dinou mesos d'edat, i en aquell moment presenta una important afectació en la mobilitat i

no existeix cap classe de comunicació verbal. A l'inici de la investigació, hi ha intencionalitat comunicativa, però poc funcional i molt ecològica, producció de paraules senzilles amb dificultats de pronunciació i imitació o reproducció de frases en un context musical (cançó).

- **Pau.** Infant de sis anys i tres mesos amb Trastorn de l'Espectre Autista. Inicia la intervenció el 13 de gener de 2021. A l'inici de la investigació, hi ha molt poca comunicació verbal, amb dificultats articulatòries i una parla molt robòtica. La poca comunicació existent és utilitzada per realitzar una demanda que no pot fer-se d'una altra manera. No hi ha conversa ni interès o intencionalitat comunicativa.
- **Lia.** Infant de tres anys i nou mesos amb un retard en el desenvolupament del llenguatge verbal. Inicia la intervenció el 2 d'abril de 2021. A l'inici de la investigació mostra dificultats en l'articulació de la parla, l'estructuració de frases i l'accés al lèxic. Es planteja la necessitat de reforçar la discriminació auditiva, la consciència fonològica i la producció de la parla.

5.3 Instruments de recollida d'informació

En el marc d'una recerca autoetnogràfica, el coneixement es construeix a partir dels moments de trànsit viscuts per la investigadora, que han estat enregistrats anteriorment, i que serveixen per a l'elaboració del marc teòric i el disseny de la proposta d'intervenció.

En aquest cas, s'utilitzen diversos instruments per recollir la informació referent a l'experiència de la professional i desenvolupar el relat d'investigació, com el registre de seguiment i evolució dels infants, enregistraments audiovisuals de les sessions, enregistraments sonors de les sessions i un diari de camp, que té un format mixt de relats escrits i relats de veu enregistrats.

5.4 Procés d'anàlisi de dades

En el marc d'una investigació narrativa, com l'autoetnografia, el coneixement es crea a partir de capes de reescriptura que reflecteixen la reflexió, comparació, contraposició o afirmació d'altres perspectives teòriques existents. Així, el procés d'anàlisi de dades esdevé aquest constant reescriure i resignificar l'experiència viscuda.

Es pot explicar aquest procés narratiu en tres fases. En primer lloc esdevé la vivència, on la investigadora, en el seu rol de jo-professional, entra en escena i viu la realitat que després pretén analitzar. Seguidament es dona lloc un període de registre d'aquesta vivència, que en el procés de reescriptura va agafant la forma de

fragments d'experiència, o *escenes*, i esdevenen el motor generador de noves preguntes. Finalment, per tal d'interrogar les narratives personals, construir coneixement i convertir el relat en investigació, es posen en diàleg els fragments vivencials amb altres textos literaris i científics.

En aquest cas, el procés de registre de les vivències es divideix en dues subfases. En primer lloc, en el rol de jo-professional, s'escriuen les sensacions immediates de les sessions realitzades amb els infants, les seves reaccions negatives i positives, les estratègies que han generat impacte o canvis, els progressos observats, etc. Això és enregistrat un cop acabada la sessió, o bé al final de la jornada laboral, en un diari d'observació o a través de l'enregistrament de notes de veu al telèfon mòbil personal. Al cap d'un temps, des del rol de jo-investigadora, aquests enregistraments són recuperats, llegits o escoltats, i els moments destacables es converteixen en petits relats o *escenes* de la investigació.

Perquè aquest procés d'escriptura, resignificació i construcció de coneixement tingui validesa científica és necessari seguir una sèrie de criteris de rigor que aquesta investigació té presents. A continuació s'exposen els criteris defensats per Hernández i Rifà (2011, citat a Duran, 2012):

- Desglossar la posició i estratègia metodològica adoptada.
- Argumentar perquè el *focus* requereix aquesta perspectiva.
- Revelar els supòsits, conceptes i referents que guien la investigació.
- Explicitar el què i el com de les decisions en la construcció del relat.
- No perdre de vista la finalitat de la investigació.
- Elaborar formes de representació que permetin visualitzar processos, recorreguts i aportacions.
- Construir un relat versemblant que permeti conèixer l'experiència com si s'hagués estat allà.
- Mantenir una estratègia de reflexivitat.

5.5 Temporització de la investigació

A continuació es presenta la temporització de la fase d'aplicació de la investigació, a través d'un diagrama de Gantt, sistema gràfic utilitzat per mostrar la seqüència d'execució d'operacions o activitats d'un projecte (Terrazas, 2011).

PROCÉS D'INVESTIGACIÓ		Abril 1-15	Abril 15-30	Maig 1-15	Maig 15-31	Juny 1-5
Recerca autoetnogràfica	Seguiment estudi de casos					
	Elaboració marc teòric autoetnogràfic					
Resultats	Elaboració proposta d'intervenció					

Taula 1: Diagrama de Gantt de la temporització de la investigació.

5.6 Bases epistemològiques

Es considera important ressaltar, des d'un punt de vista epistemològic, els pensaments i els corrents que serveixen de base en l'elaboració de la proposta d'intervenció psicopedagògica i que, de la mateixa manera, sustenten el treball de camp. Amb aquesta aportació es vol oferir una mirada concreta cap a la infància i el seu procés de desenvolupament i aprenentatge, així com la inclusió de la música en aquest.

Definint una mirada cap a la infància i el seu desenvolupament

La mirada psicopedagògica adoptada es nodreix de pensaments i valors impulsats de les anomenades pedagogies alternatives, des de les quals es pretén trencar amb el caràcter instruccional de l'educació tradicional predominant. Entre aquests pensaments, es tenen en especial consideració la *pedagogia del joc* (Decroly, 1983; Dewey, 1995; Freinet, 1973), la *pedagogia activa* (Wild, 1986), la *pedagogia Pickler* (Pickler, 1984), la *pedagogia Waldorf* (Carlgren, 1989) i la *pedagogia Montessori* (Montessori, 1950).

Aquestes aproximacions al fet educatiu posicionen els infants al centre del procés d'aprenentatge. Defensen la importància del joc com a eina d'aprenentatge (Decroly, 1983; Dewey, 1995; Freinet, 1973), així com la creativitat, la curiositat, l'experimentació (Wild, 1986), el moviment lliure, la comunicació corporal i la relació estable (Pickler, 1984). També defensen la necessitat de respectar els diferents ritmes d'aprenentatge dels infants (Montessori, 1950) i consideren l'activitat artística com una part orgànica del conjunt de l'educació (Carlgren, 1989).

A partir d'aquestes consideracions es dibuixa la línia d'intervenció i la posició de la professional. Durant el procés d'acompanyament als infants, es procura oferir-los un espai d'aprenentatge segur, que respecti al màxim els seus ritmes de desenvolupament i els possibiliti l'exploració i experimentació, tot guiant-los i ajudant-los en funció de les seves necessitats. Sempre es procura doncs, afavorir el benestar dels infants i adoptar una posició de respecte, valoració i estima al procés d'acompanyament.

Situant la música en el procés de desenvolupament dels infants

Més enllà de la inclusió de l'activitat artística i musical en el procés d'aprenentatge dels infants, diversos pedagogs han contribuït en construir coneixement científic al voltant dels beneficis de la música i les metodologies per aprendre-la o aplicar-la terapèuticament. Entre aquestes, es prenen com a referents, la *Musicoteràpia Creativa* (Nordoff i Robbins, 1977), la *Teoria de l'Aprenentatge Musical (MLT)* (Gordon, 2003) i la *Rítmica Dalcroze* (1917).

Des de la *Musicoteràpia Creativa*, fundada pel pianista i compositor Paul Nordoff i l'educador especial Clive Robbins l'any 1959, es defensa la musicalitat innata i el potencial creatiu que totes les persones posseeixen i poden activar per tal de superar dificultats físiques, cognitives, comunicatives i emocionals. D'aquesta capacitat, anomenada "music-child", se'n desprèn una metodologia de treball centrada en el rol actiu del participant, la improvisació, l'autoexpressió musical i la interacció musical entre l'infant i el terapeuta. Es considera que l'expressió musical espontània d'una persona, sorgida en el procés d'improvisació, aporta informació de gran valor sobre el seu ser, el seu estat emocional o la manera de relacionar-se amb l'entorn i els altres. Des d'aquí, el terapeuta utilitza el llenguatge musical i les infinites possibilitats que ofereixen les experiències musicals per guiar aquesta expressió i transformar-la en font d'aprenentatge (Nordoff i Robbins, 1977).

La *Teoria de l'aprenentatge musical* d'Edwin Gordon, es basa en el principi que totes les experiències musicals que l'infant pot tenir des del naixement fins als cinc anys tenen un impacte especial en les seves possibilitats d'entendre i aprendre música. A més, considera que l'aprenentatge musical aporta als infants possibilitats d'adquirir major consciència de si mateixos, de l'entorn i els altres, d'aprendre a canalitzar i transformar les seves emocions i de desenvolupar la imaginació i creativitat (Pérez, Pujol i Pujol, 2015). El pedagog nord-americà sustenta que la música s'ha d'aprendre des de l'oïda i la captació intuïtiva, i per això defensa l'experiència vivencial de la música com a base de l'aprenentatge d'aquesta. Una de les aportacions importants d'aquesta teoria és la descripció detallada del procés maduratiu del pensament musical dels infants, de gran utilitat pel disseny d'activitats o plans d'intervenció.

Jaques Dalcroze (1917), pedagog i músic, és un dels impulsors de l'ús del moviment com a medi de l'aprenentatge musical i expressiu. La seva metodologia, la *Rítmica Dalcroze*, es basa en la importància de la vivència musical a través del cos i la improvisació per tal d'arribar a una comprensió intel·lectual d'aquesta.

Així doncs, a partir d'aquestes consideracions, la proposta d'intervenció busca situar la música com a element clau d'acompanyament en el procés d'aprenentatge dels infants, convertint-se en canal d'expressió i comunicació, en eina d'estimulació, en font d'adquisició de nous coneixements, etc. Així mateix, la intervenció té en compte el potencial de la música en viu, la importància del protagonisme dels infants en la creació i experimentació musical, la veu, el cos i el moviment com a parts inseparables de la vivència musical, les respostes intuïtives als estímuls musicals, i els processos de maduració i resposta musical esperables en cada etapa del desenvolupament.

Situant les emocions en el procés de desenvolupament dels infants

Finalment, es creu important tenir present els principis de l'educació emocional, necessària en qualsevol procés d'acompanyament a la infància. S'entén l'educació emocional com el procés educatiu, continu i permanent, que pretén potenciar el desenvolupament de les competències emocionals com a element essencial del desenvolupament humà, a fi de capacitar per a la vida i amb la finalitat d'augmentar el benestar personal i social (Bisquerra, 2000). És durant la infància que es va modelant la gestió de les pròpies emocions i es van creant patrons emocionals que constitueixen la base de l'adultesa emocional. És durant la infància que es construeixen els primers vincles afectius, els primers patrons relacionals i es creen les bases d'una bona autoestima i confiança.

És per aquest motiu que es considera necessari i beneficiós, en el marc de qualsevol intervenció psicopedagògica, establir un sistema d'acompanyament i aprenentatge de les habilitats emocionals, que faciliti la vida futura dels infants. Així doncs, les bases de l'educació emocional són presents al llarg de la proposta d'intervenció i es tenen en compte a l'hora de dissenyar recursos i estratègies musicals, tant per acompanyar l'adquisició del llenguatge com per treballar específicament habilitats emocionals que es considerin necessàries.

6. MARC TEÒRIC AUTOETNOGRÀFIC

El present marc teòric pretén, des de la metodologia autoetnogràfica, establir un diàleg entre les experiències viscudes en la pràctica professional de la investigadora i els autors o autores de la bibliografia recercada, d'acord amb els conceptes claus de la investigació: **música, comunicació, desenvolupament i llenguatge**. Així mateix, aquest diàleg s'articula a través dels tres elements claus que disposa la metodologia escollida i que han estat detallats anteriorment, al marc metodològic. Aquests són, el *focus cultural*, els *trànsits* i les *escenes*.

A partir d'aquí, el marc teòric s'estructura en tres apartats que pretenen englobar aspectes essencials en l'adquisició del llenguatge verbal: el component emocional, les habilitats prèvies i necessàries perquè es doni el desenvolupament del llenguatge, i els aspectes de producció, contingut i pragmàtica del llenguatge verbal. En els diferents apartats es relacionen coneixements sobre el procés d'adquisició del llenguatge verbal, recerques científiques sobre l'ús de la música en cada un dels aspectes destacats i l'experiència viscuda amb els infants que formen part de l'estudi de casos.

6.1 Música, comunicació i emoció

Comunicar-te amb el teu entorn i les persones que t'envolten és la manera que tenim de fer visible la nostra existència, el nostre món interior, i alhora crear vincles estrets i íntims. Estem acostumats a comunicar-nos constantment, a través de la parla, acompanyada d'actes no verbals com mirades, gestos, carícies... Ho fem de manera inconscient i natural, no? Però com deuen viure aquest acte totes aquelles persones per a qui la comunicació és plena d'obstacles? Com es deuen sentir quan perceben una dificultat per transmetre els seus pensaments? Poden anar creixent les barreres? Poden néixer noves barreres fruit de la pròpia frustració, por o sentiment de solitud? Com deuen viure tot això els infants, quan no tenen encara eines per una bona comprensió i gestió emocional?

Considero essencial tenir en compte les emocions dels infants durant tot el procés d'acompanyament, així com la necessitat de generar espais de connexió i comunicació (entenent-la com quelcom més ampli que l'intercanvi de paraules), on se sentin segurs d'expressar-se, on vulguin compartir, on se sentin escoltats i compresos... on puguin tenir una bona predisposició per l'aprenentatge i el desenvolupament. Per a mi, la música ofereix moltes oportunitats per a crear aquest espai.

Noves vies de comunicació i connexió

ESCENA 2: Iniciant un diàleg

[Després de la primera valoració i presa de contacte, avui en Pau comença a venir al centre i com sempre que haig d'iniciar noves relacions amb els infants, em sento un xic nerviosa.

La presa de contacte va ser difícil...en Pau es passejava per la sala tocant-ho tot, fent voltes sobre ell mateix, cridant quan jo intentava entrar dins el seu joc o compartir quelcom amb ell... Em vaig limitar a ser-hi a prop i acompanyar musicalment les seves propostes quan sorgia l'oportunitat.

Tal i com m'esperava, en Pau entra directe a la sala i es dirigeix als instruments, sense mirar-me ni mostrar cap interès cap a la meva persona. Poc a poc sé que aniré posant límits, però avui el deixo altra vegada experimentar. Decideix agafar tots els xilòfons i ordenar-los a terra, de més gran a més petit, formant una línia ben recta i tots mirant cap a la mateixa direcció. Agafa la baqueta i fa sonar totes les plaques, d'una punta a l'altra.

Jo, que estic asseguda al piano veig l'oportunitat de reproduir el mateix so fent lliscar el meu dit per totes les tecles del piano, d'agut a greu i de greu a agut. En Pau, es gira de cop, em mira i torna a repetir la mateixa melodia. S'espera. Jo torno a reproduir l'acció. Riu. Repeteix l'acció, em mira i s'espera... i així successivament.

Això ha estat un diàleg, oi? A mi m'ho ha semblat.

Un diàleg es basa en un intercanvi d'idees, el respecte d'uns torns de producció i escolta, pauses, mirades, interès... no hi ha hagut cap paraula, però sense dubte hem complert tots els requisits del diàleg.

Avui, en Pau i jo ens hem comunicat.]

Isabel Ferrer (2012), al seu llibre *L'artesanía de la comunicació. Diàleg, escolta i llenguatge a l'etapa 0-6*, exposa la importància d'apel·lar i potenciar el diàleg com a punt de trobada amb els infants que presenten dificultats comunicatives. Així, defensa que la tasca professional consisteix en plantejar la intervenció com una situació oberta a la comunicació i amb una estructura dialogada, respectant al màxim l'alternança i els torns de diàleg. Remarca la necessitat d'afavorir la vivència comunicativa dels infants i adequar les nostres intervencions a partir de l'activitat comunicativa iniciada pels infants.

L'autora parla de la vivència comunicativa i el diàleg referint-se a l'ús de la paraula, tot i això, la música també pot esdevenir un canal de comunicació no verbal que afavoreixi aquesta vivència i posi les bases estructurals d'un diàleg. Es pressuposa que un conversa musical pot ajudar a experimentar aquesta vivència i estructura a través d'una via alternativa que no suposa, d'entrada, un obstacle per l'infant i que per tant li obre noves portes per connectar i intercanviar.

Trevarthen i Malloch (2000) apunten que *fer música* és, realment o potencialment, un acte d'intersubjectivitat, una forma de comportament que ofereix informació directa sobre els motius i raons personals, a partir de la qual els altres poden sentir allò que subjau en les seves accions i experiències. Això es deu, segons els autors, al fet que tots els humans actuen i poden simpatitzar amb els moviments tant del cos com la veu, rítmics i melòdics, a través de gestos vinculats a cicles narratius d'expressió. Així mateix, argumenten que a través de la musicoteràpia, les persones amb dificultats en el desenvolupament o amb angoixa emocional, poden aconseguir un nivell de comunicació anteriorment impossible. La comunicació esdevé possible perquè la música és una expressió de la qualitat del sentiment humà, i perquè existeix un fort impuls innat de compartir aquest sentiment.

Una de les tècniques musicals més utilitzada per a generar espais de connexió i comunicació és la improvisació. Aquesta, proporciona un escenari pel terapeuta i la persona per conèixer-se i connectar a través de la creació conjunta i espontània de formes musicals. L'objectiu de la improvisació no és crear quelcom correcte i bonic musicalment, sinó crear una relació íntima interpersonal entre ambdues persones a través del fet musical (Pavlicevic, 2000).

Els professionals del *Nordoff-Robbins Center for Music Therapy*, fa dècades que treballen amb infants, joves i adults, desenvolupant i matisant intervencions pel desenvolupament d'habilitats socials i comunicatives, entre altres, en el marc d'experiències musicals d'improvisació. Brinbaum (2014) explica el concepte d'intersubjectivitat vinculat a aquestes intervencions. Exposa que els musicoterapeutes estableixen relacions musicals amb els infants a través de l'observació del llenguatge corporal, l'escolta dels seus sons i responen a les qualitats d'aquests moviments i sons. Gran part d'aquest procés és conscient, deliberat i entrenat, però es reconeix també un component inconscient, on les pròpies respostes emocionals subjectives s'expressen en les interaccions musicals i esdevenen un component vital de la interacció amb l'infant.

*A partir de les experiències professionals, he pogut viure personalment el poder de connexió de la improvisació musical. Amb en Pau, ha esdevingut la porta d'entrada a la **creació de vincles**, al **reforç de l'expressió no verbal**, a la importància de la **mirada** i l'establiment dels **torns de diàleg**. La improvisació realitzada fins al moment*

ha estat instrumental, em pregunto si, a poc a poc anem introduint elements de llenguatge verbal en aquestes improvisacions, anirem establint **diàlegs verbals** que més endavant podem **transferir a diàlegs parlats**.

Per altra banda, amb en Jan, la improvisació vocal, sempre acompanyada harmònicament, va ser un gran impuls per **iniciar l'experimentació de sons** i conseqüentment la **producció i articulació de fonemes**.

Obertura, confiança, predisposició i intencionalitat comunicativa

ESCENA 3: "Tu ota ves"

[—No parla amb la logopeda —em diu la mare d'en Pau abans de començar la sessió—, ho estem intentant...jo li envio fotografies del que hem fet el cap de setmana, de la seva habitació, els seus dibuixos. Però de moment res.

Ara mateix, no em plantejo tenir una conversa amb en Pau —rumio entrant a la sala —de fet no espero cap intercanvi comunicatiu verbal. Quan té una demanda que no pot satisfer de cap altra manera, me la diu amb una paraula clau, en general sense mirar-me i amb un to molt robòtic, o bé es posa a cridar. Ara bé, sé que tinc una cosa al meu favor, i és que els ulls se li il·luminen quan arriba a l'escola de música.

A mitja sessió, amb la intenció de fomentar la imitació corporal li canto una cançó acompanyada de moviments, esperant que ell em faci de mirall. De seguida seu davant meu i comença el joc, li agrada tant que es posa riure com mai l'havia sentit!

— Ara tu sol —li dic jo, sense cap tipus d'expectativa en concret. I en Pau es posa a cantar, amb grans dificultats de producció, però molt animat. Quan acaba em diu: —Tu ota ves.]

Què tindrà la música d'especial per seduir-nos com ho fa? Què tindrà per aconseguir alterar el nostre estat emocional o per impulsar-nos a participar d'ella? Diverses recerques en el camp de la neurociència han dedicat esforços a respondre qüestions com aquestes i descobrir els efectes de la música al nostre cervell. Avui dia, gràcies als avenços tecnològics d'estudi per neuroimatge, es poden descriure les xarxes neuronals específiques que s'activen en escoltar, escriure i llegir una composició musical (Herdoíza i Moreira, 2016). També podem entendre el recorregut i el procés de transformació que fan les ones sonores per ser captades i enteses:

El cerebro convierte los impulsos que recibe a través del oído en sonidos que podemos entender y, a su vez, discrimina los sonidos relevantes del ruido de fondo, amplificando el volumen de nuestra propia voz. Cuando escuchamos sonidos, las ondas sonoras viajan del oído externo, a través del oído medio, hasta el oído interno, donde las vibraciones estimulan a miles de diminutas células ciliadas y se dirigen al tallo cerebral, al mesencéfalo, hasta llegar al tálamo que a su vez proyecta la información a la corteza cerebral auditiva que se encuentra en el lóbulo temporal (Herdoíza i Moreira, 2016, p.54).

És sabut que els elements de la música, com el ritme, la tonalitat o la intensitat, tenen efectes en la modulació de respostes fisiològiques com la respiració, el ritme cardíac, el nivell de cortisol a la sang o la tensió arterial, que poden veure's afavorits per músiques relaxants o sedants (Peñalba i Santiago, 2020). A més, la música activa en el nostre cervell sistemes de recompensa similars a la ingesta d'aliments, el consum de drogues o l'activitat sexual, atribuint-se aquest fet a l'augment del flux sanguini cerebral en una zona cerebral relacionada amb el plaer, implicant el sistema dopaminèrgic. S'ha demostrat que quan s'escolta música de naturalesa plaent s'activen àrees del cervell que responen també a estímuls hedònics. Tot i això, la resposta emotiva induïda per la música depèn de l'experiència vital de cada persona (Cruz, Grapin i Garcia, 2013).

L'emoció musical (Fustinoni, 2016) es manifesta físicament per l'exaltació d'un sector del sistema nerviós autònom. Existeixen vàries estructures cerebrals que intervenen en el desencadenament d'aquesta reacció emocional. Els grans mediadors inconscients de les nostres emocions són l'hipotàlem, el locus coeruleus, l'amígdala i el nucli accumbens, i l'avaluador conscient l'escorça cerebral. En unificar, intensificar, contagiar i sincronitzar els seus efectes, la desinhibició conductual que la música genera és major que la provocada per altres emocions. Així, a través de l'adrenalina com a neurotransmissor, indueix major comunicació entre les persones, major estimulació efectiva, major contacte emotiu i major activació física.

*Potser aquest **estat de plaer** que indueix la música facilita l'aparició d'una actitud més relaxada per comunicar i aprendre. Potser aquest estat de plaer ajuda a fer **desaparèixer barreres emocionals** lligades al procés d'aprenentatge i genera un clima d'obertura i predisposició. Potser les experiències musicals faciliten l'**intercanvi comunicatiu** i conviden l'aparició de la **intencionalitat comunicativa**, prenent la iniciativa per comunicar i fer música amb l'altre. A partir de la intervenció psicopedagògica amb en Jan i en Pau, sobretot, he pogut veure com dins el context musical, les barreres que semblen existir en la comunicació verbal es difuminen, i amb el **gaudir i experimentar de la música** sorgeixen, espontàniament, **actes comunicatius**.*

6.2 Música i habilitats necessàries per al desenvolupament del llenguatge verbal

Per tal de produir els sons, que conformaran les paraules, que serviran d'eina d'intercanvi i comunicació, necessitem dominar unes habilitats i capacitats molt lligades al llenguatge verbal. Podem entendre aquestes capacitats, que en situacions de "normalitat" es van desenvolupant simultàniament a l'adquisició del llenguatge verbal, com a fites necessàries i prèvies al desenvolupament de la producció de sons. És a dir, que en el moment de valorar en quin punt maduratiu es troba un infant, considero essencial observar, més enllà de la dificultat de producció de la parla, quins altres aspectes vinculats a aquesta no estan suficientment desenvolupats, i per tant potser estan actuant com a barrera per a la producció. Per això, m'agrada anomenar-les "fites prèvies" i miro de posar-hi atenció i treballar-les independentment, dins una intervenció global. Entre aquestes destaco: la consciència corporal i l'ús de les mans, el gest d'assenyalar, la motricitat fina i gruixuda, el seguiment de la mirada, la capacitat d'escolta i comprensió, l'atenció conjunta, la capacitat d'imitació, la percepció i discriminació auditiva, la memòria auditiva, la respiració, el buf i el balboteig. Considero la música una eina fantàstica pel desenvolupament d'aquestes fites.

Percepció, atenció, discriminació, escolta i imitació

ESCENA 4: "Cascauetas"

[—Hola Pau. Com estàs? Ha anat bé la setmana? Tens ganes de fer música? Quin instrument voldràs tocar?

Evidentment, totes aquestes preguntes romanen sense resposta i entrem a la sala. Comencem la nostra petita rutina de salutació i d'organització de la sessió. Després de ballar amb els mocadors i les pilotes, li propono un nou joc.

Disposo instruments al terra de diferents intensitats i timbres (vull treballar la percepció i discriminació auditiva) i li demano que tanqui els ulls. —Tocaré un instrument i tu has d'endevinar quin he fet sonar, d'acord?

Toco el xilòfon, en Pau obra els ulls, m'agafa la baqueta i reproduïx el mateix so. Repetim el mateix procés amb la campana, la pandereta, el carilló i els cascavells.

—Ara tancaré jo els ulls i tu toques!

Decideixo assenyalar els instruments i dir-los pel seu nom: —Has tocat el carilló, oi?

Quan tornem, a canviar els rols i en Pau em reproduïx el so, el veig tan animant que li dic: —Que bé que ho fas! I com es diu aquest instrument tan xulo?

—Caas-ca-uee-tas!

—Cascabeles, molt bé. —Li dic jo amb un to amable i engrescador.

—Aaaah si, cascabedes! —Em contesta rient.

A partir d'aquí, en Pau i jo establim un diàleg, que potser fem durar quasi cinc minuts.]

Ferrer (2012) exposa que s'ha de considerar la capacitat d'escoltar com "una capacitat específica que cal cuidar, complementària però diferenciada de la capacitat d'atenció i de la qualitat de la mirada" (p.118). Considera l'escolta com quelcom actiu i voluntari, on ha d'existir el desig d'escoltar, desig que podem afavorir a través d'activitats musicals. Així mateix, l'autora exposa que quan un infant escolta, a més de viure el plaer de comunicar-se, practica d'una manera quotidiana i funcional, en el moment de màxima plasticitat del sistema nerviós central, aspectes essencials per assolir una bona resolució del llenguatge i la parla. Destaca aspectes com l'atenció conjunta, la memòria auditiva, la seqüència auditiva, la discriminació entre figura i fons, i la localització auditiva.

Són diversos els autors i autores, que a través d'investigacions empíriques i recerques literàries, exposen els efectes de la música en aquests aspectes. Així, s'ha demostrat l'impacte de la musicoteràpia en l'atenció conjunta en infants amb autisme (Kim et al., 2008), la millora de la discriminació de fonemes, reconeixement d'entonacions i la reproducció rítmica de la parla, a partir de l'entrenament de la percepció i estimulació rítmica (Peñalba i Santiago, 2020), la millora de la capacitat d'escolta selectiva i de subfuncions de la percepció auditiva com l'atenció, la memòria, la localització i la discriminació de figura fons en el pla auditiu, a través de tècniques musicals que combinen paràmetres del so com la intensitat, timbre, to i duració (Mercadal i Martí, 2012). Algunes propostes per la millora de la percepció i discriminació auditiva poden ser activitats de reconeixement d'instruments, de discriminació entre sonoritats de diferents durades, timbres i intensitats (Peñalba i Santiago, 2020), o de consciència, localització, seguiment i reconeixement de sons (Adamek i Darrow, 2005).

Hallam (2010) aporta investigacions sobre els beneficis de la música en el processament de patrons d'altura en la comprensió del llenguatge, el reconeixement d'altures concretes, la interpretació de patrons rítmics relacions amb la parla emocional, la detecció de trets tímbrics necessaris per a la comprensió del

llenguatge, la millora de la qualitat de processament sensorial, la consciència fonètica i la percepció del contorn melòdic de la parla.

Una altra capacitat necessària per al desenvolupament del llenguatge és la capacitat d'imitar, ja que en la producció de sons hi ha un treball previ d'escolta, integració dels fonemes i producció d'aquests per imitació (Ferrer, 2012). Es pot contribuir al desenvolupament d'aquesta capacitat a través de jocs musicals d'imitació, com escolta i reproducció de patrons de percussió corporal i moviment, patrons rítmics amb instruments de percussió, patrons o seqüències melòdiques amb la veu o instruments, entre d'altres (Adamek i Darrow, 2005).

*Al llarg de la meva breu trajectòria professional en aquest camp, d'uns quatre anys aproximadament, i amb l'acompanyament d'en Jan, en Pau i la Lia, he posat a prova diverses d'aquestes propostes i tècniques. He anat veient la importància de posar atenció a la **capacitat d'escolta i imitació**, perquè sense aquesta, com podem millorar la producció de la parla? Les propostes musicals obren un gran ventall de possibilitats per dissenyar activitats que afavoreixin l'**atenció**, l'**escolta**, la **imitació**, la **percepció** i **discriminació auditiva**, entre altres aspectes.*

*A més, la música té aquesta màgia que captiva els infants i propicia la seva participació. Quan em plantejo un pla d'intervenció amb un infant, em pregunto què m'agradaria fer a mi si tingués la seva edat i em trobés en la seva situació. Segurament, no em sentiria molt còmoda davant de propostes de treball molt dirigides i enfocades a corregir els meus "defectes". Considero que aquest esforç d'**empatitzar** amb ells, ajuda a dissenyar propostes properes al seu **estat maduratiu i emocional**.*

A ulls d'un infant, no resulta divertit endevinar amb els ulls tancats quin instrument està sonant? No és engrescador jugar a imitar propostes corporals, vocals o instrumentals? No omple de satisfacció poder proposar motius musicals i ser imitat per l'adult? No és divertit aprendre de memòria cançons i seqüències musicals amb diferents instruments? ...

Sovint penso que la nostra feina com acompanyants és trobar la manera d'ajudar en el desenvolupament de les capacitats i potencialitats personals dels infants, de tal manera que ells sentin que simplement estan jugant, gaudint, creixent i aprenent.

Consciència corporal, motricitat i respiració

ESCENA 5: Petita la mà

[El CDIAP em comenta que en Jan no té consciència de les seves mans, no se les mira i no sap com fer-les servir. Així, serà impossible que ens assenyali els objectes i vegi la funcionalitat comunicativa que tenen.

Què puc fer jo, perquè en Jan s'adoni que té dues mans que pot fer servir per a moltes coses? No tinc molt clara la resposta, però decideixo enfocar les meves energies en aconseguir algun canvi.

Cada sessió, després de saludar-nos, li agafo la mà i, fent-li carícies, li canto una cançó de la Dàmaris Gelabert:

—Petita la mà, oberta ja està, tovet el palmell, suau la seva pell. Faig xurros petits, amb tots els teus dits: del gros fins al xic, són macos tots cinc.

Després improviso amb l'ukelele i, com sé que a en Jan li agrada molt tocar les cordes, li deixo fer-les sonar mentre li vaig cantant:

—Amb la meva mà, toco l'ukelele. Amb els meus dits, toco les cordes.

Finalment, anem a tocar les tecles del piano o bé li deixo uns bongos i una caixa que fan un so molt fort i l'animo a picar-los amb les seves mans. Cada vegada que fa un cop, jo produeixo un so, creant una melodia. Això li fa molta gràcia!

Potser repeteixo aquesta dinàmica, entre altres propostes, durant 8 sessions. Un dia me n'adono que quan li dic: —Jan, aviam on està aquesta mà? —ell se la mira amb molta atenció i em diu: —Pe-ti-ta-a-mà.]

La literatura científica en referència a la motricitat i la seva relació amb el llenguatge és abundant i variada. Existeix una tendència que defensa la independència del desenvolupament d'ambdós processos i una altra que considera l'existència d'una relació estreta entre aquests (Ruiz, Ruiz, i Linaza, 2016). Des de la darrera perspectiva, es considera que l'estimulació de la motricitat fina, la motricitat gruixuda i la propiocepció facilita la conscienciació del control de diferents parts del cos, inclosos els òrgans articuladoris necessaris per a la producció de sons, la seva precisió i la ritmicitat del seu moviment. Ferrer (2012) parla de la relació entre el llenguatge i el moviment a partir de les característiques que presenten els fonemes. Argumenta que les característiques més conegudes d'aquests són les relacionades amb els micromoviments que es fan amb la boca, però que existeixen altres característiques que es poden sentir

amb tot el cos i que corresponen al macromoviment que acompanya la motricitat de la boca. Apunta que “cada so de la llengua, cada lletra, cada fonema té un temps, una densitat, un espai, un nivell de tensió determinat. I cadascun ens indueix a notar una sensació corporal. Això ens dóna un ampli marge de joc sensorial” (p.88).

Algunes investigacions han demostrat com a través d'experiències musicals que requereixen accions rítmiques corporals o bé tocant instruments que provoquen estímuls vibratoris, tàctils i propioceptius, es contribueix a la millora de la motricitat fina i gruixuda, així com a la planificació motriu bilateral, la coordinació, la percepció de la posició de les parts del cos, el reforçament del to muscular, l'automatització del moviment i l'anticipació motriu (Berger, 2002; Hardy i LaGasse, 2013; Srinivasan i Bhat, 2013).

Així mateix, Peñalba i Santiago (2020) exposen la relació entre la sincronització audio-motriu i la capacitat de subvocalitzar la parla quan s'està escoltant a una altra persona parlar. Argumenten que a través del treball musical rítmic, oferint senyals rítmiques clares, constants i repetitives, s'afavoreix la sincronització de les respostes motrius als estímuls auditius percebuts, ajudant a la coordinació i la regulació del pols intern. Algunes tècniques logopèdiques que fan ús del treball rítmic i han demostrat resultats positius són la *parla rítmica* i la *teràpia d'entonació melòdica*.

Un altre aspecte important a considerar és la consciència de les pròpies mans i dels seus usos, entre els quals el comunicatiu, que realitzem a través del gest d'assenyalar. Ferrer (2012) explica com aquest gest apareix amb l'arribada de la intersubjectivitat secundària, amb la qual els infants mostren interès per compartir el món amb els altres i realitzen actes comunicatius amb valor d'accions intencionades. Neix en aquest moment l'atenció conjunta i conseqüentment apareixen conductes protodeclaratives: assenyalar amb el dit, seguir la mirada de la persona adulta, oferir els braços per ser agafat, la mirada referencial i la capacitat de ser receptiu a les expressions emocionals percebudes i reaccionar-hi.

A través de l'acompanyament d'en Jan en aquest procés de descoberta, he pogut veure el ventall d'oportunitats que les experiències musicals ofereix. Les mans, a part de la nostra veu, són l'eina principal per fer música, així que donem-li el valor, la importància i l'atenció conscient que aquest acte requereix. Podem cantar cançons que parlin de les nostres mans mentre li fem carícies a les diferents parts, podem tocar instruments com el tambor i acompanyar aquest acte d'una cançó que parli del so que estan fent ara mateix les meves mans, que

poden picar fort i poden picar flux, podem fer volar els nostres dits al so d'una melodia i fer-los aterrar a les tecles del piano, podem...

Finalment, Ferrer (2012), destaca la necessitat de posar atenció a altres aspectes relacionats amb la producció de la parla, com poden ser la respiració, la masticació o la deglució. El control de la respiració i el buf es troba a la base d'una bona emissió de la veu i un bon acte de fonació i mobilització dels òrgans articuladoris (Segarra i Vilalta, 2002), per tant incidir en una bona funció respiratòria ajuda a millorar el desenvolupament de la fonació i el llenguatge verbal. La improvisació vocal pot afavorir la millora d'aspectes respiratoris, la relaxació orofacial, la fonació suau i la projecció de la veu (Peñalba i Santiago, 2020). *De la mateixa manera, diferents **activitats musicals que involucrin la participació de la respiració** ens poden ser útils per afavorir el seu control, com cantar cançons, tocar instruments de vent o coordinar la respiració a un estímul musical o sonor.*

6.3 Música i llenguatge verbal

Un cop despertada la intencionalitat i l'interès comunicatiu, afavorides les habilitats comunicatives, desenvolupada la comprensió i reforçades diferents habilitats lligades al llenguatge, és el moment de centrar-nos en la producció del llenguatge verbal.

Cal recordar que el procés d'adquisició de la parla no és totalment lineal i que per tant aquestes fites exposades es van entrelaçant i desenvolupant, en alguns casos, simultàniament. De la mateixa manera, el llenguatge verbal es pot dividir en diferents components, que tot i poder-se treballar de manera aïllada, conformen un tot. Podem parlar doncs, de la conceptualització o contingut del llenguatge (semàntica i lèxic) que fa referència a la relació entre les coses del nostre entorn i els símbols que utilitzem per referir-nos-hi. També podem fer referència a la forma (fonètica, fonologia i morfosintaxi) on destaquem la pronunciació de les paraules i la relació entre el pensament lògic i l'estructura del llenguatge. I, finalment, la pragmàtica, és a dir la funcionalitat o ús social del llenguatge.

Els infants poden presentar dificultats en alguna o en totes aquestes àrees, i considero que la música pot esdevenir una eina d'intervenció molt útil per afavorir el seu desenvolupament i millora.

Veü cantada, expressió melòdica i balboteig

ESCENA 7: Per què només ho fas bé quan cantem?

[Amb en Jan hem recorregut un camí llarg ja... i hem fet passos tan bonics! Diu paraules i reproduïx frases molt senzilles, quasi sempre dins un context musical. Però tant és, perquè fa dos anys ni emetia sons!]

Ara em proposo traslladar aquest progrés a un nivell més funcional. Hem de poder fer demandes de manera verbal, sé que ho pot fer.

Sempre que vol alguna cosa, intento que verbalitzi la demanda, li dic: —Jooo, vull too-caar el pii-aaa...—I deixo un gran espai perquè em respongui. A vegades ho fa i altres vegades no. Si deixo la frase després del “jo”, mai em segueix.

Però, per què quan li canto: —Jo vull tocar, jo vull tocar, vull tocar el piano. Jo...—El completa tota la frase? Ben afinada, a més a més!

—Per què només m'ho fas bé quan cantem, Jan?—Li pregunto de manera retòrica.]

La veu embolcalla l'infant, la veu és una abraçada permanent en la distància. La veu crea un pont invisible però ferm i segur entre l'infant i la persona adulta. Així és si nosaltres hi posem el nostre amor, la nostra consciència i la nostra presència (Ferrer, 2012, p.129).

Gelabert (2012), defensa que la veu i la cançó són el millor medi de comunicació i establiment de forts llaços afectius amb els infants. La musicoteràpia utilitza així el llenguatge de la música per connectar amb les habilitats de qualsevol infant i incidir en el seu desenvolupament, siguin quines siguin les seves capacitats o dificultats. Amb aquesta idea, diferents recerques científiques s'han centrat a conèixer l'impacte de la veu musicalitzada en infants, així com la seva aplicació en musicoteràpia.

Trehub (1987, citat a Gelabert, 2012) exposa que els infants neixen amb una predisposició cap a la música i els elements que la conformen, essent capaços de discriminar diferències respecte al context melòdic i la freqüència. De fet, un nadó prefereix la veu d'un adult cantada que parlada, ja que aquesta capta la seva atenció i té un impacte emocional i estimulador més intens (Trehub i Nakata, 2001-2002, citat a Gelabert 2012). El cervell humà, sobretot en edats primerenques no fa un tractament separat de la música i el llenguatge, sinó que entén el llenguatge com un cas especial de música (Koelsch, 2011). Els nadons de pocs mesos perceben la parla principalment per les seves característiques musicals, fet que serveix

posteriorment pel desenvolupament d'aspectes semàntics i sintàctics del llenguatge (Peñalba i Santiago, 2020). Així, en edats primerenques, és fonamental estimular els infants tan a través del llenguatge oral com de la música.

Brandt, Slevc, i Gebrian (2012), sustenten que el llenguatge oral arriba als infants com una *actuació vocal*, a la qual posen atenció, inicialment, a les seves característiques musicals, com el timbre, el ritme o la prosòdia (melodia) de la parla. Així, defensen que sense l'habilitat d'escoltar musicalment, seria impossible aprendre a parlar. Argumenten que la música té un estat privilegiat al cervell d'un nadó, que capacita per adquirir les convencions musicals de la pròpia cultura, però també per aprendre la llengua materna. A més, ressalten el fet que els infants amb dificultats o trastorns en el desenvolupament de la parla, també han mostrat obstacles en el processament musical. De fet, diferents investigacions científiques han determinat que el llenguatge i la música són capacitats processades per mecanismes cerebrals que no estan totalment separats (Herdoíza i Moreira, 2016).

Estudis realitzats amb persones amb TEA demostren com l'estimulació cantada activa regions del cervell que durant l'estimulació parlada disminueixen la seva activació (Lai *et al.*, 2012; Paul *et al.*, 2015), evidències neurocientífiques que ajuden a recolzar l'ús terapèutic de la música i la cançó.

Michael (2016) defensen la millora del neurodesenvolupament d'infants prematurs a través del cant parental. Exposen que les propietats claus de la música com el to, melodia, tempo, harmonia i ritme, la converteixen en quelcom molt organitzat i previsible, que ajuda a calmar i estabilitzar els nadons neurològicament immadurs. Així mateix, s'ha demostrat, en nadons no prematurs, una major atenció davant la música (Standley i Walworth, 2010, citat a Michael, 2016) i períodes més llargs d'atenció durant el cant, comparat amb la parla (Nakata i Trehub, 2004, citat a Michael, 2016). Finalment, argumenten que el cant de la mare facilita una major alimentació durant la lactància i redueix el temps d'hospitalització dels infants prematurs.

Aquestes aportacions recolzen la importància de l'estimulació de l'àrea musical per incidir en l'adquisició i la millora d'habilitats del llenguatge verbal. Berger (2002), exposa l'ús d'activitats melòdiques de vocalització i producció de sons sense significat, així com d'imitació de sons, per tal d'organitzar l'articulació del llenguatge, el control respiratori i l'agudesa auditiva. Estimulant l'exhalació de tons, a través de la veu o instruments de vent, el cervell pot aprendre com exhalar sons que després es transformaran en sons fonètics i paraules. Així, sustenta la importància de, inicialment, vocalitzar cançons conegudes amb síl·labes fàcils per promoure la imitació dels infants, ja que les paraules poden resultar difícils i desmotivadores.

La comunicació en la etapa de 0 a 3 anys es bàsicament no-verbal: els ulls, l'activitat motora, el gest facial, les rialles. Però durant aquest període preverbal, el nadó ja utilitza un altre llenguatge: el sonor. Aquest sistema de comunicació amb el món és la seva primera font d'aprenentatge i està basat en elements musicals: to, intensitat, ritme, durada (Gelabert, 2012, p.211).

Segons Ferrer (2012), el nadó fa servir la seva veu i, amb ella, crea ressonàncies i sensacions a tot el seu cos, fent-ne un coneixement propioceptiu. Els sons vocàlics que emet són fruit de l'exploració de diferents posicions de la boca, i fruit de l'exploració del moviment dels llavis i la llengua apareixen sons que nosaltres associem als fonemes. Des del punt de vista de l'entonació i la melodia, podem observar que les primeres melodies són components vocàlics que s'allarguen i que sorgeixen en les vocalitzacions de plaer. "La pràctica i l'exploració d'entonacions, ritmes i pauses construeixen el camí a l'expressió verbal" (p.93). Després, fruit de l'exploració en l'articulació de la llengua i els llavis apareixen les primeres consonants, que combinades amb les vocals formen síl·labes i condueixen cap al balboteig. Aquesta primera expressió melòdica i el balboteig, doncs, són fonamentals i per això cal potenciar-los. Ferrer (2012) afegeix que, quan un infant d'un a tres anys es mostra silenciós, convida que l'ajudem a trobar aquest so inicial desaparegut o inexplorat. Podem doncs, regalar-li so, fer-lo jugar amb el so, comunicar-nos amb l'infant només amb el so, com a precursor de la paraula.

*L'experiència viscuda amb en Jan, m'aporta moltes evidències de la importància de la veu musicalitzada en l'acompanyament de l'adquisició de la parla. Sovint penso, que quan va iniciar la intervenció gairebé no emetia sons i el seu vocabulari estava format per dues o tres síl·labes. Recordo que inicialment, dins un context plenament musical, em vaig dedicar a **recuperar cada so** que emetia i retornar-lo **amplificat, transformat i musicalitzat**. Aquest acte li cridava molt l'atenció, i realitzava esforços per emetre de nou sons i escoltar la meua resposta. A poc a poc vaig anar **introduint nous sons, noves síl·labes**, que repetíem sessió rere sessió, fins que va començar a imitar-les. A partir d'aquí, vaig introduir les cançons amb lletra, que hem anat cantant al llarg de quasi dos anys. Avui dia, en Jan canta més que parla. És capaç de cantar frases senceres, inicia ell sol les cançons. A poc a poc, també comença a parlar fora del context musical, a vegades per simple repetició, a vegades per realitzar una demanda. En aquests casos no construeix encara frases, però si ho fa dins el context musical, ho deu poder fer fora d'aquest, oi?*

*Amb la Lia, estem jugant molt amb la veu cantada, ja que està resultant ser una porta d'entrada. Quan li demano que reproduïxi algun so, fora del context musical em diu "jo o se fe aso" (jo no sé fer això). En canvi, quan fem petites **improvisacions vocals** puc anar **introduint fonemes** on hi ha una dificultat d'articulació, i en el context musical els reproduïx sense parar-se a pensar si ho sap fer o no.*

Del cant a la parla

ESCENA 9: Milea, milieta, maieta, marieta

[Avui amb la Lia, hem començat la sessió associant imatges al seu nom. Hem vist objectes, persones, plantes, animals... A més hem jugat amb les claus musicals a picar el ritme de les paraules, tot iniciant un treball previ a la separació de síl·labes i la consciència fonològica.

Quan ha aparegut la imatge de la marieta, la seva primera resposta ha estat:

—Aquet o se que e...

—Sí, és una marieta —Li responc.

—Mii-iii—liii-leea-aa — Em respon al ritme de les claus.

Més tard li proposa cantar una cançó de la primavera, del grup TR3SET, mentre pintem unes floretes de color i fem gestos seguint la lletres de les cançons. La lletra diu:

—Ja és primavera, quin bon temps que fa, papallones i marietes, comencen a volar.

L'anem repetint, i cada vegada escollim un nou color i pintem una nova floreta. Me n'adono que la paraula "milea" va evolucionant, tot afegint alguna consonant, com "milieta" o "maieta". Quan tornem a veure el dibuix de la marieta i li pregunto el nom de l'animal.

— "Maieta" — Em respon.

"Maieta" és molt més a prop de marieta que l'inicial "miliea", oi? Segur que a mesura d'anar repetint la cançó i quan adquireixi major facilitat per articular les erres, quan vegi la imatge, respondrà amb fluïdesa que es tracta d'una marieta.]

Les relacions de transferència d'aprenentatges permeten transvasaments de capacitats entre música i llenguatge (Peñalba i Santiago, 2020), així estimulant i millorant habilitats en l'àrea musical, incidim en la millora d'habilitats en l'àrea del llenguatge. Adamek i Darrow (2005) consideren que la musicoteràpia pot crear ambients rics per l'adquisició del llenguatge, donant oportunitats als infants a millorar les seves habilitats. Les intervencions poden facilitar l'encoratjament del llenguatge expressiu i augmentar les habilitats del llenguatge receptiu. Pel que fa a les habilitats expressives, es poden utilitzar tant mètodes verbals com no verbals, com: imitar patrons rítmics; activitats de pregunta-resposta musicals; cantar cançons simples i repetitives; compartir idees i gustos musicals; prendre decisions

amb relació a instruments a escollir i cançons a cantar o escoltar; o aprendre noves paraules de les cançons, inventar cançons. En relació amb les habilitats receptives, també poden ser utilitzades tècniques verbals i no verbals, com: seguir consignes auditives, com per exemple seguir i reaccionar corporalment a la pulsació d'un ritme o una cançó; o seguir consignes verbals sobre com tocar, moure's o cantar.

D'altra banda, Ferrer (2012) destaca la importància de l'expansió lingüística durant el nostre torn de diàleg quan s'està realitzant un acompanyament a un infant amb obstacles en el llenguatge verbal. L'expansió lingüística és el procés pel qual aollim el que ha dit l'infant, ho fem nostre i li ho retornem modificat, reformulat i completat a la seva mida, en el nostre torn, dins un marc de diàleg fluid. *Aquest procés dialògic pot dur-se a terme en un context musical, tant verbal com no verbal. A través de les tècniques d'improvisació, podem generar **diàlegs musicals**, que poden involucrar o no la veu i el llenguatge verbal, i aollir les propostes musicals dels infants per tal d'ampliar-les i retornar-les. Quan l'infant ja se sent en un entorn segur, es pot demanar l'ús de paraules en la improvisació, podem inventar-nos lletres de cançons o històries musicalitzades, i el o la professional, sense corregir directament a l'infant, aollir les seves paraules o frases i **retornar-les ben pronunciades i estructurades abans de seguir la història, creant així un joc de pregunta i resposta.***

Kenneth Bruscia (2000) presenta 64 tècniques d'improvisació en teràpia, entre les quals es troben les tècniques d'empatia, que poden vincular-se a aquesta idea d'expansió lingüística presentada. Entre aquestes tècniques, es destaquen:

- **Imitar:** el/la terapeuta reproduïx una resposta musical un cop ha estat presentada per la persona. Això ajuda a centrar l'atenció, reforçar la resposta, transmetre acceptació i establir tornos.
- **Amplificar:** a partir d'algun motiu proposat per la persona, exagerar-ne el timbre, melodia, l'estructura utilitzada, etc.
- **Incorporar:** agafar un motiu rítmic o melòdic i convertir-lo en un tema de la pròpia interpretació, modificant-lo i desenvolupant-lo.

Finalment, diferents recerques s'han centrat a observar els beneficis que la música aporta directament a l'aprenentatge i millora del llenguatge verbal. Schumacher (2016), argumenta que la seqüenciació de sons, la sincronització del moviment corporal a un ritme extern, les rimes infantils acompanyades d'un pols rítmic amb percussió corporal o els jocs musicals d'imitació i memòria, ajuden a desenvolupar la consciència fonològica. Un estudi realitzat amb infants amb retard en el desenvolupament del llenguatge (Groß, Linden, i Ostermann, 2010) aporta dades sobre la millora de qualitats fonamentals de la parla, així com de la memòria fonològica, la comprensió de les frases i les normes morfològiques, a través d'una intervenció musicoterapèutica. Un estudi fet per Kouri i Winn (2006) aporta

evidències sobre els efectes del cant en l'aprenentatge de nou vocabulari. El treball amb cançons, el reconeixement de frases i estructures musicals poden ajudar també a millorar la capacitat de discriminar el contorn melòdic de la parla (Peñalba i Santiago, 2020).

*Amb el dia a dia professional viscut amb en Jan, la Lia i en Pau, reafirmo la meva convicció que la música té un gran potencial per ajudar en la millora del llenguatge verbal. Així mateix, observo sovint com els aprenentatges realitzats dins el context musical gradualment van **transferint-se en altres àrees del desenvolupament** i acaben incidint directament en una millor **producció, estructuració i comprensió del llenguatge verbal**.*

6.4 Aportació a la societat i a la ètica professional

Qualsevol investigació ha d'estar subjecte a compromisos i principis ètics per tal d'assegurar-ne la qualitat, protegir la dignitat, seguretat i benestar de les persones implicades i evitar possibles conflictes (Rodríguez, 2018). De la mateixa manera ha de tenir present les aportacions que els seus resultats i conclusions poden fer a la societat, i la seva contribució en la millora d'aquesta.

Es considera que la present investigació, a través de la reflexió sobre com acompanyar els infants amb dificultats en l'adquisició del llenguatge verbal, pot contribuir a ampliar el coneixement i les tècniques d'intervenció en aquest camp, afavorint així el màxim desenvolupament de les capacitats d'aquestes persones i alhora la seva inclusió a la societat. Més específicament s'espera que la investigació i la proposta psicopedagògica sorgida d'aquesta, permeti:

- Aterrar a la pràctica els descobriments teòrics sobre els beneficis de la música en l'adquisició del llenguatge verbal i dotar-los d'estratègies d'aplicació.
- Dotar de valor i significat l'ús de la música en les intervencions psicopedagògiques amb la primera infància.
- Facilitar recursos als professionals que acompanyen els infants en el seu procés d'adquisició del llenguatge verbal.
- Promoure un acompanyament a la infància més proper, afectiu i relaxat.
- Oferir alternatives als infants que, des d'un enfocament més tradicional, se senten insegurs i no tenen una actitud de predisposició per l'aprenentatge.

En relació amb els aspectes ètics de la investigació, la Universitat Oberta de Catalunya (2012) ha elaborat un codi de bones pràctiques en la recerca i la innovació, on presenta un conjunt de principis ètics que inclouen l'honestedat del personal investigador, el rigor científic en la recerca, la integritat i confiança de la

comunitat científica, la transparència en els mètodes emprats i el tractament de les dades, el compromís dels investigadors i el respecte a la propietat intel·lectual i industrial. A aquests principis, pot afegir-se el respecte vers la finalitat de la investigació, la societat i l'entorn (ALLEA, 2017).

Així mateix, en el codi elaborat per la UOC (2012), s'inclouen els drets dels participants en la recerca, essent aquests un consentiment de participació informat, la garantia de confidencialitat de les seves dades, una exposició mínima al risc i el dret de conèixer els resultats de la recerca un cop publicada. Així doncs, abans d'iniciar la recerca cal informar els participants de la finalitat del projecte i de tot el que aquest implica: informació, objectius i tractament de les seves dades (Meneses et al., 2018). En aquest sentit, és necessari fer arribar un consentiment informat a totes les persones implicades, on cal incloure una informació clara dels objectius i implicacions de la investigació i preveure l'ús d'imatges, dades personals i la seva publicació. És imprescindible entendre aquest consentiment com un procés i no simplement com un document signat. És a dir, que el participant té dret a una explicació de la naturalesa de l'estudi clara i amb un llenguatge comprensible, així com fer les preguntes que necessiti i sobretot no ser pressionat i disposar del temps suficient per pensar en la proposta i firmar el document (Lumbreras, Ronda i Ruiz, 2017). També, és necessari traslladar el garant d'anonimat i la privacitat en el tractament de les dades dels participants i assegurar-se que no es desvetllarà la identitat de les persones participants (Meneses et al., 2018).

A partir d'aquí, es vol esmentar que la present investigació procura vetllar pel compliment de tots aquests principis. Per aquest motiu les famílies dels infants participants han estat informades de la naturalesa d'aquesta investigació, dels instruments de recollida emprats, del tractament que es donarà a les dades recollides i de la garantia d'anonimat. Posteriorment, totes elles han signat un consentiment informat per a menors de catorze anys (Annex 1).

D'altra banda, per a la realització de la proposta psicopedagògica i al llarg del seguiment de l'estudi de casos, es tenen en compte els principis ètics presentats al Codi de Deontologia (2013) del Col·legi de Pedagogs de Catalunya (COPEC), dels quals es ressalten els següents aspectes:

- Respecte actiu. Observar sempre una distinció clara entre les pròpies opcions de vida i les opcions de les persones ateses sobre les quals no emetrem judicis de valor.
- Responsabilitat. Respondre dels propis actes professionals i de les previsibles conseqüències directes i també indirectes.

- Actuar amb bases científiques i criteris d'acció tècnica especialitzada (pedagògica i metodologies pròpies) coincidents amb el conjunt de professionals i expressats en documents i publicacions reconegudes.
- Tenir present que la finalitat última de l'acció pedagògica és contribuir al desenvolupament i creixement de les persones, grups i comunitats.
- El valor, dignitat i respecte de tota persona amb independència del seu origen, condició social, capacitat mental, estat físic o de salut, orientació sexual i opció ideològica o religiosa.
- Exercir la professió amb dimensió investigadora per tal de contribuir a millorar el coneixement professional a partir d'una pràctica reflexionada i col·legiada.

7. ANÀLISI DE RESULTATS: ELABORACIÓ D'UNA PROPOSTA D'INTERVENCIÓ PSICOPEDAGÒGICA

La present investigació exposa, com a resultat de la recerca realitzada, l'elaboració d'una proposta d'intervenció psicopedagògica per l'adquisició del llenguatge verbal a través de la música (Annex 2). Aquesta sorgeix de les reflexions i evidències presentades al marc teòric, i el seu contingut segueix la mateixa estructura.

El punt de partida de la investigació és el desig d'explorar el potencial comunicatiu de la música per acompanyar els infants de 0 a 6 anys amb alteracions en el llenguatge verbal durant el procés d'adquisició d'aquest. Amb la voluntat d'entendre la complexitat d'aquest procés, contemplar les diferents fases d'aprenentatge que el formen, incloure els components emocionals i ritmes d'aprenentatge i elaborar una proposta d'intervenció psicopedagògica amb una mirada global del desenvolupament humà, on la música tingui un paper clau, neix la pregunta-motor de la investigació: **quins aspectes de l'adquisició del llenguatge verbal poden acompanyar-se de la música, i com es pot aplicar aquesta, per tal de facilitar el procés d'aprenentatge comunicatiu dels infants?**

A partir d'aquí emergeixen reflexions al voltant dels conceptes claus de la investigació: **música, comunicació, desenvolupament i llenguatge**. El diàleg entre les pròpies experiències i reflexions porten a l'elaboració d'un corpus teòric que permet el disseny d'una proposta d'intervenció psicopedagògica fonamentada.

Del corpus teòric presentat, se'n desprenen un seguit d'evidències personals i evidències científiques que, contrastades, ajuden a reafirmar els beneficis de la música en el procés d'adquisició del llenguatge verbal. D'aquestes evidències, se'n ressalten a continuació els següents aspectes:

- **Música, comunicació i emoció:**

Noves vies de comunicació i connexió. Les propostes musicoterapèutiques, com les improvisacions musicals, afavoreixen la creació de vincles, reforcen l'expressió no verbal, ajuden a establir torns de diàleg, i potencien la importància de la mirada. Quan en aquestes s'utilitza la veu, es pot contribuir a iniciar l'experimentació de sons i conseqüentment la producció i articulació de fonemes. Amb la inclusió del llenguatge verbal dins el context musical, es poden establir diàlegs verbals musicals que més endavant poden transferir-se a diàlegs parlats.

Obertura, confiança, predisposició i intencionalitat comunicativa. La música pot induir les persones a un estat de plaer que difumina les barreres emocionals i facilita l'intercanvi comunicatiu i la intencionalitat comunicativa. Gaudint i experimentant amb la música sorgeixen, espontàniament, actes comunicatius.

- **Música i habilitats necessàries per al desenvolupament del llenguatge verbal:**

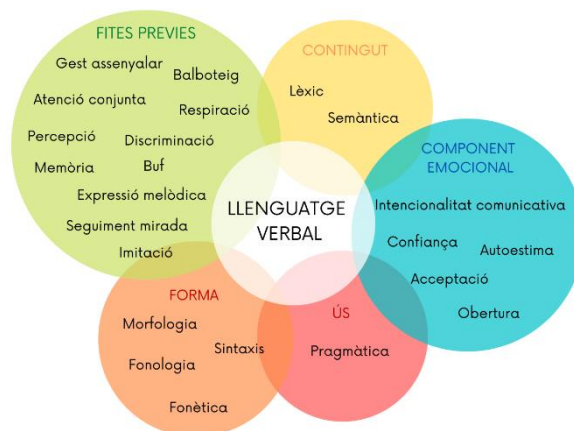
Percepció, atenció, discriminació, escolta i imitació. Les activitats musicals ofereixen un ventall molt ampli d'oportunitats per a treballar i millorar aquestes habilitats vinculades al desenvolupament del llenguatge verbal. La música, així com la parla, requereix l'escolta activa dels infants. Combinant els elements de la música com la intensitat, el timbre, el to i la duració, es poden dissenyar propostes que contribueixin a la millora d'aquestes habilitats.

Consciència corporal, motricitat i respiració. La música també involucra el nostre cos, que de manera natural se sincronitza als estímuls musicals que rep. Les propostes musicals ofereixen oportunitats per contribuir a la millora de la motricitat, la coordinació, la consciència corporal, l'automatització de moviments i el control respiratori.

- **Música i llenguatge verbal**

Veü cantada, expressió melòdica i balboteig. La veü i la cançó són un medi de comunicació essencial durant la primera infància, ja que en etapes primerenques els nadons perceben la parla a través de les seves característiques musicals, a les quals li van donant forma i significat. Així mateix, la producció del llenguatge verbal apareix fruit de l'experimentació sonora dels músculs i òrgans fonoarticularis. Estimulant l'àrea musical i oferint activitats de vocalització i producció de sons, es pot incidir en l'adquisició i la millora d'habilitats del llenguatge verbal.

Del cant a la parla. Generat diàlegs musicals, cantant cançons amb lletra, realitzant improvisacions vocals, entre altres propostes, es creen oportunitats per millorar la producció, estructuració, comprensió i ús del llenguatge verbal. Els aprenentatges adquirits en l'àrea musical, es transfereixen en altres àrees del desenvolupament, incidint directament en la millora del llenguatge verbal.

Imatge 1. Aspectes del desenvolupament del llenguatge verbal. Elaboració pròpia

8. CONCLUSIONS I SUGGERIMENTS

8.1 Conclusions

La present investigació ha assolit l'objectiu principal proposat: **l'elaboració d'una proposta d'intervenció psicopedagògica que reculli les experiències d'èxit en el treball de l'adquisició del llenguatge verbal, durant la primera infància, a través de la música.** De la mateixa manera, ha assolit els objectius específics plantejats, realitzant una recerca bibliogràfica sobre la temàtica per construir un corpus teòric, promovent reflexions personals i vivencials, i explorant en primera persona les estratègies d'aplicació de la música en el desenvolupament del llenguatge verbal durant la primera infància.

Personalment, la metodologia autoetnogràfica, i la seva triangulació amb l'estudi de casos, m'ha permès trobar moments per parar, pensar i mirar-me a mi mateixa en el meu rol d'acompanyant, quelcom que considero difícil en la societat estressant en la qual vivim. Tot va molt de pressa, necessites ser a mil llocs alhora i sembla que no puguis estar present en el moment. Considero que aquest exercici d'autoavaluació, de reflexió i de millora constant és quelcom essencial si entenem que amb les nostres accions influïm en la vida de les persones acompanyades. Per aquest motiu, sento que realitzar aquesta investigació m'ha permès, dins de la urgència que també comporten els seus terminis, respirar i reflexionar.

Entendre i integrar la dinàmica d'una recerca narrativa no ha estat fàcil. Inicialment ha estat complicat lligar-ne tots els seus aspectes i sentir-me còmode durant l'escriptura. Tot i això, un cop posat fil a l'agulla, sento que n'he tret aprenentatges de gran profit.

8.2 Limitacions i propostes de millora

La principal limitació de la investigació ha estat una qüestió temporal. Les metodologies d'investigació escollides, i la seva triangulació requereixen un temps major del qual s'ha disposat, per tal de poder aprofundir en el seguiment dels casos, viure experiències, registrar-les, reescriure-les i posar-les en diàleg amb altres pensaments. Preveient aquesta situació, s'ha escollit un cas amb el qual hi havia un treball i un seguiment previ efectuat, per tal de compensar, en part, aquesta qüestió temporal.

D'altra banda, hagués estat interessant incloure en la recerca entrevistes a altres professionals en actiu, per tal d'ampliar el diàleg, obrir la investigació a noves mirades i contrastar les experiències personals viscudes amb evidències no només literàries.

8.3 Perspectives de futur

La proposta d'intervenció psicopedagògica presentada serveix a tall d'exemple d'una proposta que podria esdevenir més àmplia, amb la inclusió de més activitats per a cada un dels aspectes que s'han detallat i es consideren necessaris per acompanyar en el procés d'adquisició del llenguatge verbal a infants de 0 a 6 anys.

Així, s'espera que la present investigació serveixi com a punt de partida per una reflexió constant i una voluntat de millora de la pròpia pràctica psicopedagògica, que porti a una ampliació del coneixement ja existent de la temàtica i a l'elaboració de propostes pràctiques i materials didàctics per desenvolupar-les.

9. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Adamek, M. i Darrow, A. (2005). Chapter 9: Students with Speech and Language Disorders. Music in Special Education. *The American Music Therapy Association, Inc.*
- Adamek, M. i Darrow, A. (2005). Chapter 10: Students with Autism Spectrum Disorders (ASD). Music in Special Education. *The American Music Therapy Association, Inc.*
- ALLEA, (2017). The European Code of Conduct for Research Integrity. Berlin, All European Academies. European Science Foundation.
- Bénard, C. (2019). Autoetnografía. Una metodología cualitativa. *Dirección General de Difusión y Vinculación de la Universidad Autónoma de Aguascalientes.*
- Berger, D. (2002). *Music Therapy, Sensory Integration and the Autistic Child.* Jessica Kingsley Publishers.
- Birnbaum, J. (2014). Intersubjectivity and Nordoff-Robbins music therapy. *Music Therapy Perspectives, 32* (1), 30-37.
- Bisquerra, R. (2000). *Educación emocional y bienestar.* Wolters Kluwer.
- Blank, T., i Adamek, K. (2010). *Singen in der Kindheit.* Waxman.
- Brandt, A., Slevc, R., i Gebrian, M. (2012). Music and early language acquisition. *Frontiers in psychology, 3*, 327.
- Bruscia, K., (2000). *Modelos de improvisación en musicoterapia.* Editorial Agruparte.
- Carlgren, F. (1989). Pedagogía Waldorf. *Una Educación hacia la libertad.* Editorial Rudolf Steiner.
- COPEC (2013). Codi de Deontologia. Recuperat de: <https://www.pedagogs.cat/reg/ca/1759>
- Cruz, O., Grapain, S., i García, F. (2013). El cerebro y la música. *Revista Médica de la Universidad Veracruzana, 13*(1), 17-22.
- Dalcroze, J. (1917). *The Eurhythmics of Jaques-Dalcroze.* Constable.
- Decroly, O. i Monchamp, E. (1983) *El juego educativo: Iniciación a la actividad intelectual y motriz.* Morata.

- Dewey, J. (1995) *Experiencia y educación. Una introducción a la filosofía de la educación*. Ediciones Morata.
- Duran, N. (2012). *L'escola com una conversa entre desconeguts: Recercar amb infants a través de llenguatges artístics*. Tesis Doctoral. Facultat de Belles Arts, Universitat de Barcelona.
- Ferrer, I. (2012). *L'artesanía de la comunicació: Diàleg, escolta i llenguatge a l'etapa 0-6*. Editorial Graó.
- Freinet, C. (1973). *Técnicas Freinet de la Escuela Moderna, Siglo XXI*.
- Fustinoni, O. (2016). La música: química, emoción y cerebro. *Química Viva*, 15(1), 4-6.
- Geist, K., McCarthy, J., Rodgers-Smith, A., i Porter, J. (2008). Integrating Music Therapy Services and Speech-Language Therapy Services for Children with Severe Communication Impairments: A Co-Treatment Model. *Journal of Instructional Psychology*, 35 (4).
- Gelabert, D (2012). Capítulo 15. Música i musicoterapia en la primera infancia. Brotons, M., i Martí, P. (2012). *Música, musicoterapia y discapacidad*. Editorial Médica Jims.
- Gómez, M., i Eizaguirre, M. (2017). Musicoterapia y trastorno específico del lenguaje/Music therapy and specific language disorder. *Revista de Investigación en Musicoterapia*, 1, 48-67.
- Gordon, E. (2003). *A music learning theory for newborn and young children*. GIA Publications.
- Groß, W., Linden, U., i Ostermann, T. (2010). Effects of music therapy in the treatment of children with delayed speech development-results of a pilot study. *BMC complementary and alternative medicine*, 10(1), 1-10.
- Hardy, M., i LaGasse, A. (2013). Rhythm, movement, and autism: using rhythmic rehabilitation research as a model for autism. *Frontiers in integrative neuroscience*, 7, 19.
- Herdoíza, J., i Moreira, D. (2016). El Cerebro y la Música. *Revista Ecuatoriana de Neurología*, 25(1-3).
- Humpal, M., i Colwell, C. (2006). Early childhood and school age educational settings: Using music to maximize learning. *Silver Spring, MD: American Music Therapy Association*.

- Kern, P., Rivera, N., Chandler, A., i Humpal, M. (2013). Music therapy services for individuals with autism spectrum disorder: A survey of clinical practices and training needs. *Journal of Music Therapy*, 50(4), 274-303.
- Kim J, Wigram T, Gold C (2008) The effects of improvisational music therapy on joint attention behaviors in autistic children: a randomized controlled study. *Journal of autism and developmental disorders*, 38(9), 1758.
- Koelsch, S. (2011). Toward a neural basis of music perception—a review and updated model. *Frontiers in psychology*, 2, 110.
- Kouri, T., i Winn, J. (2006). Lexical learning in sung and spoken story script contexts. *Child Language Teaching and Therapy*, 22(3), 293-313.
- Lai, G., Pantazatos, S., Schneider, H., i Hirsch, J. (2012). Neural systems for speech and song in autism. *Brain*, 135(3), 961-975.
- Lumbreras, B., Ronda, E., i Ruiz, T. (2018). *Cómo elaborar un proyecto en ciencias de la salud*. Fundación Dr. Antoni Esteve.
- Meneses, J., Bernabeu, J., Bonillo, A., Eiroa-Orosa, F., Rodríguez, D., Valero, S., i Valldeoriola, J. (2018). *Intervenció educativa basada en evidències científiques*. FUOC.
- Mercadal, M., i Martí, P. (2012). *Música, musicoterapia y discapacidad*. Editorial Médica Jims.
- Michael, R., (2016). The use of paternal singing: Enhancing Neurodevelopment in Prematura Infants. *Imagine Magazine*, 7 (1), 66-69.
- Montessori, M. (1950). *La descoberta de l'infant*. Eumo.
- Nordoff, P., i Robbins, C. (2007). *Creative music therapy: A guide to fostering clinical musicianship* (2nd ed.). Gilsum, NH.
- Paul, A., Sharda, M., Menon, S., Arora, I., Kansal, N., Arora, K., i Singh, N. (2015). The effect of sung speech on socio-communicative responsiveness in children with autism spectrum disorders. *Frontiers in human neuroscience*, 9, 555.
- Peñalba, A., i Santiago, R., (2020). *Técnicas de musicoteràpia para logopedes*. Editorial Síntesis.
- Pérez, M., Pujol, E., i Pujol, A. (2015). *Jugant amb la música. Bebès*. IGEME

- Pikler, E. (1984). *Moverse en libertad: desarrollo de la motricidad global (92)*. Narcea Ediciones.
- Rodríguez, D. (2018). El projecte d'investigació. Intervenció educativa basada en evidències científiques, 5-73. FUOC
- Ruiz, L., Ruiz, A., i Linaza, J. (2016). Movimiento y lenguaje: Análisis de las relaciones entre el desarrollo motor y del lenguaje en la infancia. *RICYDE. Revista Internacional de Ciencias del Deporte*, 12(46), 382-397.
- Segarra, S., i Vilalta, C. (2002). Recursos y materiales en la estimulación y la reeducación del lenguaje oral. M. Puyuelo, S. Torres, R. Santana, M. Segarra y E. Vilalta, *Intervención del lenguaje. Metodología y recursos educativos. Aplicaciones específicas a la deficiencia auditiva*, 81-163.
- Srinivasan, S., i Bhat, A. (2013). A review of “music and movement” therapies for children with autism: embodied interventions for multisystem development. *Frontiers in integrative neuroscience*, 7(22), 1-15.
- Trevarthen, C., i Malloch, S. (2000). The dance of wellbeing: Defining the musical therapeutic effect. *Nordic Journal of Music Therapy*, 9(2), 3–17.
- Terrazas, R., (2011). Planificación y programación de operaciones. *Revista Perspectivas* (28), 7-32.
- Vaiouli, P., Grimmet, K., i Ruich, L. (2015). “Bill is now singing”: Joint engagement and the emergence of social communication of three young children with autism. *Autism*, 19 (1), 73-83.
- Universitat Oberta de Catalunya (2012). Codi de bones pràctiques en recerca i innovació a la UOC. FUOC.
- Wild, R. (1986). *Educación para ser. Vivencias de una escuela activa*. Herder Editorial.

10. REFERÈNCIES LEGISLATIVES

Espanya. Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (B.O.E. 159/85 De 4 de julio de 1985)

Catalunya. Decret 179/1993, de 27 de juliol (DOGC núm. 1779, de 4.8.1993)

Catalunya. Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies (DOGC núm. 3926, de 16/07/2003)

Catalunya. Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació (DOGC núm. 5422, de 16.7.2009)

Catalunya. Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (DOGC núm. 5641, de 2.6.2010, pàg. 42475)

Catalunya. ESTATUTS-1: RESOLUCIÓ JUS/1664/2010, de 25 de maig, per la qual, havent-ne comprovat prèviament l'adequació a la legalitat, s'inscriuen al Registre de Col·legis Professionals de la Generalitat de Catalunya els Estatuts del Col·legi de Pedagogs de Catalunya. (DOGC Núm. 5639 – 31.5.2010)

Catalunya. Decret 122/2012, de 9 d'octubre (DOGC núm. 6233, de 16.10.2012)

Catalunya. ESTATUTS-2: RESOLUCIÓ JUS/2899/2020, d'11 de novembre, de modificació dels Estatuts del Col·legi Oficial de Pedagogia de Catalunya (DOGC Núm. 8276 - 20.11.2020)

11. ANNEXES

Annex 1. Consentiment informat signat

FULL INFORMATIU SOBRE EL CONSENTIMENT INFORMAT PER A MENORS DE MÉS DE 14 ANYS

TREBALL FINAL DE MÀSTER UNIVERSITARI EN PSICOPEDAGOGIA

Aquest document vol explicar-te la informació sobre un treball (d'ara en endavant en direm "Estudi") al que se et convidem a participar. La nostra intenció és que rebis la informació correcta i suficient per a què puguis decidir si acceptes o no participar en aquest Estudi. Et demanem que llegeixis aquest document amb atenció i que ens preguntis tots els dubtes que tinguis.

El/La **Ariadna Humbert Colomeda** és la persona responsable de l'estudi, que es farà en el marc de l'assignatura **TFM Sociocomunitari** i que ha sigut aprovat pel professorat responsable de l'assignatura.

L'estudi porta per títol *Adquisició del llenguatge verbal a través de la música* i el seu objectiu és *ampliar el coneixement en relació a l'ús d'experiències musicals per ajudar a la millora d'habilitats comunicatives*, i el que es vol analitzar és *les experiències d'èxit, és a dir les propostes pedagògiques que han mostrat ajudar en el procés de millora del llenguatge verbal*.

La meva participació en aquest estudi consistirà en *formar part de les experiències recollides per la professional*. Les dades es recolliran a través de:

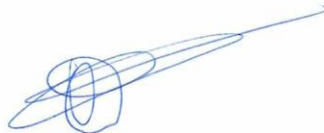
- *Un diari de camp escrit, en el qual no hi constarà cap dada personal de l'infant, més enllà de l'edat i la seva participació al centre. El seu nom també serà modificat.*
- *L'enregistrament sonor o audiovisual. En el cas de l'enregistrament audiovisual, en cap cas apareixerà la imatge de la cara dels infants, i en l'enregistrament sonor no apareixerà el nom dels infants.*

La meva participació en aquest estudi és voluntària i, si en qualsevol moment vull canviar la meva decisió i deixar de participar-hi, puc fer-ho sense problemes retirant el meu consentiment.

A més, el que jo faci, digui o expliqui (les meves dades):

- Només es farà servir amb finalitats docents o d'investigació i sense ànim de lucre (sense cap benefici econòmic).
- Serà confidencial, o sigui que ningú sabrà que sóc jo qui hi ha participat.
- Només em demanaran les dades mínimes que siguin necessàries per portar a terme l'Estudi
- Un cop hagi acabat la finalitat docent o de recerca d'aquest estudi, destruiran per sempre tota la informació personal que hagi donat.

Firma,

FULL INFORMATIU SOBRE EL CONSENTIMENT INFORMAT PER A MENORS DE MÉS DE 14 ANYS

TREBALL FINAL DE MÀSTER UNIVERSITARI EN PSICOPEDAGOGIA

Aquest document vol explicar-te la informació sobre un treball (d'ara en endavant en direm "Estudi") al que se et convidem a participar. La nostra intenció és que rebis la informació correcta i suficient per a què puguis decidir si acceptes o no participar en aquest Estudi. Et demanem que llegeixis aquest document amb atenció i que ens preguntis tots els dubtes que tinguis.

El/La [Ariadna Humbert Colomeda](#) és la persona responsable de l'estudi, que es farà en el marc de l'assignatura [TFM Sociocomunitari](#) i que ha sigut aprovat pel professorat responsable de l'assignatura.

L'estudi porta per títol [Adquisició del llenguatge verbal a través de la música](#) i el seu objectiu és [ampliar el coneixement en relació a l'ús d'experiències musicals per ajudar a la millora d'habilitats comunicatives](#), i el que es vol analitzar és [les experiències d'èxit, és a dir les propostes pedagògiques que han mostrat ajudar en el procés de millora del llenguatge verbal](#).

La meva participació en aquest estudi consistirà en [formar part de les experiències recollides per la professional](#). Les dades es recolliran a través de:

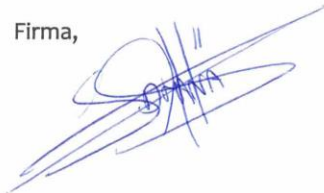
- [Un diari de camp escrit, en el qual no hi constarà cap dada personal de l'infant, més enllà de l'edat i la seva participació al centre. El seu nom també serà modificat.](#)
- [L'enregistrament sonor o audiovisual. En el cas de l'enregistrament audiovisual, en cap cas apareixerà la imatge de la cara dels infants, i en l'enregistrament sonor no apareixerà el nom dels infants.](#)

La meva participació en aquest estudi és voluntària i, si en qualsevol moment vull canviar la meva decisió i deixar de participar-hi, puc fer-ho sense problemes retirant el meu consentiment.

A més, el que jo faci, digui o expliqui (les meves dades):

- Només es farà servir amb finalitats docents o d'investigació i sense ànim de lucre (sense cap benefici econòmic).
- Serà confidencial, o sigui que ningú sabrà que sóc jo qui hi ha participat.
- Només em demanaran les dades mínimes que siguin necessàries per portar a terme l'Estudi
- Un cop hagi acabat la finalitat docent o de recerca d'aquest estudi, destruiran per sempre tota la informació personal que hagi donat.

Firma,

FULL INFORMATIU SOBRE EL CONSENTIMENT INFORMAT PER A MENORS DE MÉS DE 14 ANYS

TREBALL FINAL DE MÀSTER UNIVERSITARI EN PSICOPEDAGOGIA

Aquest document vol explicar-te la informació sobre un treball (d'ara en endavant en direm "Estudi") al que se et convidem a participar. La nostra intenció és que rebis la informació correcta i suficient per a què puguis decidir si acceptes o no participar en aquest Estudi. Et demanem que llegeixis aquest document amb atenció i que ens preguntis tots els dubtes que tinguis.

El/La **Ariadna Humbert Colomeda** és la persona responsable de l'estudi, que es farà en el marc de l'assignatura **TFM Sociocomunitari** i que ha sigut aprovat pel professorat responsable de l'assignatura.

L'estudi porta per títol *Adquisició del llenguatge verbal a través de la música* i el seu objectiu és *ampliar el coneixement en relació a l'ús d'experiències musicals per ajudar a la millora d'habilitats comunicatives*, i el que es vol analitzar és *les experiències d'èxit, és a dir les propostes pedagògiques que han mostrat ajudar en el procés de millora del llenguatge verbal*.

La meva participació en aquest estudi consistirà en *formar part de les experiències recollides per la professional. Les dades es recolliran a través de:*

- *Un diari de camp escrit, en el qual no hi constarà cap dada personal de l'infant, més enllà de l'edat i la seva participació al centre. El seu nom també serà modificat.*
- *L'enregistrament sonor o audiovisual. En el cas de l'enregistrament audiovisual, en cap cas apareixerà la imatge de la cara dels infants, i en l'enregistrament sonor no apareixerà el nom dels infants.*

La meva participació en aquest estudi és voluntària i, si en qualsevol moment vull canviar la meva decisió i deixar de participar-hi, puc fer-ho sense problemes retirant el meu consentiment.

A més, el que jo faci, digui o expliqui (les meves dades):

- Només es farà servir amb finalitats docents o d'investigació i sense ànim de lucre (sense cap benefici econòmic).
- Serà confidencial, o sigui que ningú sabrà que sóc jo qui hi ha participat.
- Només em demanaran les dades mínimes que siguin necessàries per portar a terme l'Estudi
- Un cop hagi acabat la finalitat docent o de recerca d'aquest estudi, destruiran per sempre tota la informació personal que hagi donat.

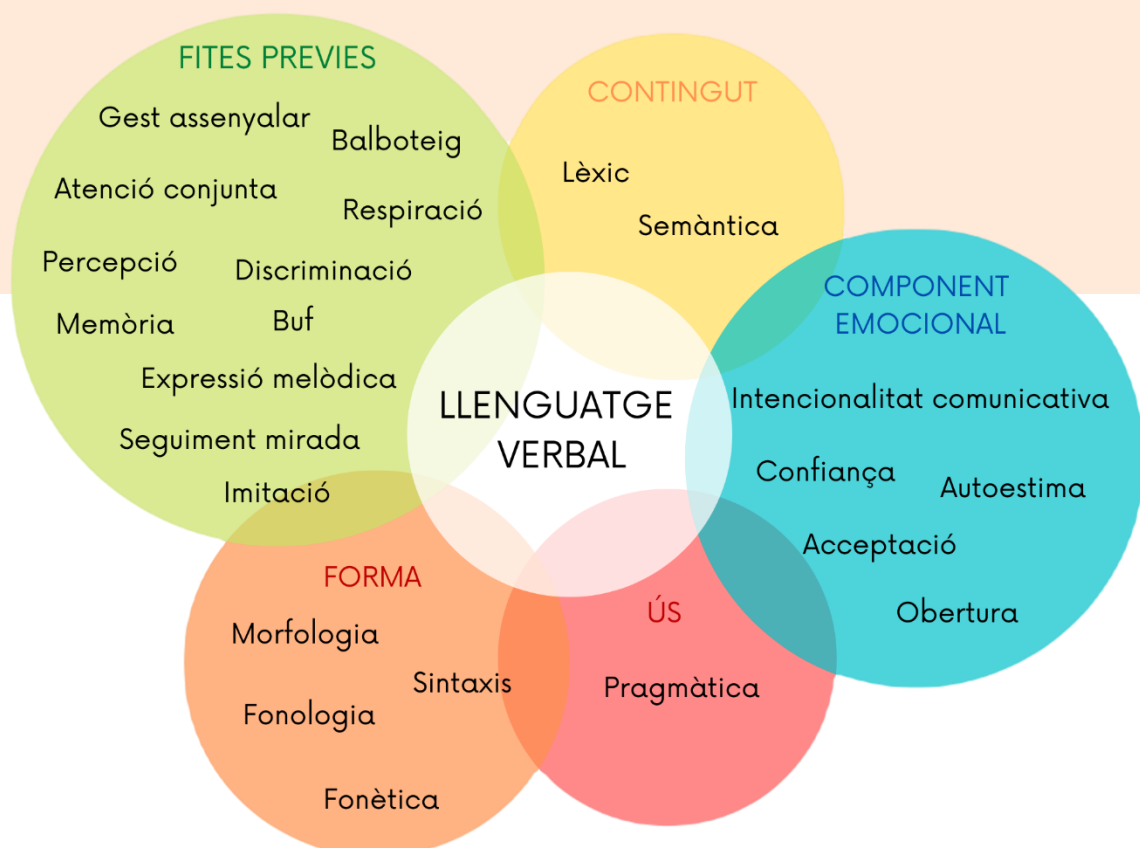
Firma,

Annex 2. Proposta d'intervenció psicopedagògica per a l'adquisició del llenguatge verbal a través de la música

ADQUISICIÓ DEL LENGUATGE VERBAL A TRAVÉS DE LA MÚSICA

Proposta d'intervenció psicopedagògica

COMUNICACIÓ I EMOCIÓ

COMPONENT
EMOCIONAL
Intencionalitat comunicativa
Confiança Autoestima
Acceptació
Obertura

IMPROVISACIONS MUSICALS

Objectius específics

- Crear un clima d'obertura i confiança
- Afavorir l'autoestima i acceptació
- Oferir canals de comunicació verbal i no verbal
- Potenciar l'atenció conjunta i la intencionalitat comunicativa

Material

Instruments musicals de percussió o melòdics

Descripció de l'activitat

Dur a terme improvisacions musicals a partir de les propostes generades per l'infant, i tenint en compte les tècniques d'improvisació en musicoteràpia. És important crear un context musical ric per tal que l'infant senti l'impuls de tocar o cantar, i ser conscient de la pròpia producció musical i el llenguatge no verbal. És important tenir present com està essent la postura corporal del/la professional, com està essent la seva mirada, el seu somriure o la connexió musical constant amb les propostes canviants de l'infant.

PREGUNTA-RESPOSTA

Objectius específics

- Oferir canals de comunicació verbal i no verbal
- Afavorir l'autoestima i acceptació
- Establir una estructura per torns de diàleg

Material

Instruments musicals de percussió o melòdics

Descripció de l'activitat

A partir d'una activitat d'improvisació, o bé a través de petites seqüències musicals apreses, crear una estructura de diàleg musical, on el/la professional i l'infant interpreten la seva frase musical per torns. Per tal de facilitar aquesta activitat, pot utilitzar-se una base musical enregistrada que tingui un tempo estable i unes frases musicals ben definides.

HABILITATS PER AL DESENVOLUPAMENT DEL LLENGUATGE VERBAL

TOCO UN INSTRUMENT

Objectius específics

- Desenvolupar la percepció i discriminació auditiva
- Afavorir l'atenció conjunta
- Potenciar el gest d'assenyalar (si no hi ha cap mena de llenguatge verbal)
- Adquirir vocabulari
- Associar objectes sonors al seu nom

Material

Instruments i objectes sonors variats

Descripció de l'activitat

Col·locar a terra diferents instruments o materials sonors, amb timbres fàcils de diferenciar.

1. Cantar la cançó i fer sonar un instrument a l'espai de silenci i cantar després el nom que li correspon.
2. Deixar que l'infant toqui un dels instruments i que el professional canti el nom que li correspon.
3. Tocar un instrument i que l'infant l'assenyali o digui el nom que li correspon.

Iniciar l'activitat amb dos instruments, i progressivament augmentar la dificultat afegint un nombre major de timbres sonors diferents. De la mateixa manera, es pot augmentar la dificultat escollint instruments amb timbres similars.

TOCO UN INSTRUMENT

Ariadna Humbert

To-co un ins - tru-ment, to-co un ins - tru-ment, que so-na ai- xí,
4
que so-na ai- xí. És_ el/la..... És_ el/la..... És_ el/la.....

QUIN INSTRUMENT SONA?

Objectius específics

- Desenvolupar la percepció i discriminació auditiva
- Afavorir l'atenció conjunta
- Potenciar el gest d'assenyalar (si no hi ha cap mena de llenguatge verbal)
- Adquirir vocabulari
- Associar objectes sonors al seu nom
- Desenvolupar la memòria auditiva

Material

Instruments i objectes sonors variats

Mocador per tapar els ulls

Descripció de l'activitat

Disposar a terra diferents instruments o materials sonors, amb timbres fàcils de diferenciar.

1. Tapar els ulls a l'infant i fer-ne sonar un, de tal manera que just després pugui assenyalar o dir de quin instrument es tracta.
2. Canviar els rols i que sigui ell qui toca els instruments. En aquest moment el/la professional pot jugar a donar noms erronis als instruments que toca i veure si l'infant ho corregeix.
3. Un cop agafada la dinàmica, per tal de treballar la memòria auditiva, es pot dir a l'infant que es tocaran més d'un instrument i ha de recordar l'ordre en què han sonat.

ON SONA?

Objectius específics

- Desenvolupar la localització auditiva
- Potenciar la capacitat de diferenciar figura-fons en pla auditiu

Material

Instrument de percussió indeterminada

Mocador per tapar els ulls

Descripció de l'activitat

Tapar els ulls a l'infant i col·locar-lo enmig de la sala. Posar una música suau de fons. Col·locar-se a un punt diferent de la sala i fer sonar l'instrument, de tal manera que l'infant busqui d'on ve el so. Es pot afegir desplaçament.

JOCS D'IMITACIÓ

Objectius específics

- Desenvolupar la capacitat d'imitació, a través de la qual podem:
 - Afavorir l'escolta
 - Potenciar l'atenció conjunta
 - Millorar la percepció i la memòria visual i auditiva
 - Incrementar l'atenció
 - Afavorir l'expressió melòdica i el balboteig
 - Afavorir el desenvolupament de la motricitat

Material

Material sonor o instruments de percussió o melòdics

Descripció de l'activitat

Depenent dels objectius específics que es volen treballar, es poden realitzar jocs d'imitació vocal, corporal o instrumental. És important iniciar amb patrons rítmics o melòdics senzills perquè l'infant els pugui imitar amb facilitat, així com demanar-li que els executi al mateix temps que el/la professional, ajudant-nos d'un context musical ric. Més endavant se li proposo observar o escoltar el patró proposat i repetir-lo després, sense el/la professional. Davant un infant que no segueix la dinàmica és important començar a jugar a imitar les seves propostes musicals, abans de proposar-ne de pròpies.

AMB LES MEVES MANS

Objectius específics

- Desenvolupar la consciència corporal
- Afavorir el desenvolupament de la motricitat fina
- Potenciar el gest d'assenyalar i el seguiment amb la mirada

Material

Instruments musicals

Descripció de l'activitat

Oferir propostes musicals a l'infant que requereixin l'ús de les seves mans i els seus dits, com tocar tambors, les cordes d'una guitarra, el piano, les campanes de botó, etc. És important acompanyar aquesta acció d'alguna rima o cançó que la converteixi en un acte conscient.

Per exemple, “amb les meves mans toco el tambor, amb les meves mans, sona així: pam, pam pam!”

COMPRENSIÓ, FORMA, CONTINGUT I ÚS DEL LLENGUATGE VERBAL

IMPROVISACIONS VOCALS

Objectius específics

- Experimentar les possibilitats sonores dels òrgans fonoarticulatoris
- Potenciar l'emissió de la veu i afavorir una respiració i un buf adequats
- Millorar la producció de la parla
- Desenvolupar la consciència fonològica

Material

Instrument harmònic per acompanyar la veu

Descripció de l'activitat

Realitzar improvisacions amb la veu a partir de les propostes de l'infant. És important tenir en compte les tècniques d'improvisació en musicoteràpia i imitar, amplificar i incorporar els motius vocals proposats. En infants no verbals, serà molt important aquest exercici de musicalitzar els sons que l'infant produeixi.

En infants verbals amb dificultats d'articulació serà important incorporar les seves propostes i retornar-les ben pronunciades i estructurades. Així mateix el/la professional pot començar a introduir fonemes concrets, fent improvisacions només amb una síl·laba, per exemple.

CANTEM CANÇONS AMB LLETRA

Objectius específics

- Potenciar l'emissió de la veu i afavorir una respiració i un buf adequats
- Millorar la producció de la parla
- Incrementar el vocabulari
- Aprendre l'estructura de les frases
- Afavorir la comprensió del llenguatge

Material

Instrument harmònic per acompanyar la veu

Material visual de suport: imatges, cançoners, pictogrames...

Descripció de l'activitat

Cantar cançons senzilles, escollides específicament per a cada objectiu que es vol treballar. És important afavorir el cant conjunt de les cançons, i no per torns. Per tal que l'infant faci l'exercici d'escoltar i reproduir al mateix temps, corregint progressivament la seva pròpia producció de la parla.

VULL TOCAR

Objectius específics

- Adquirir vocabulari situat al context
- Associar objecte - nom
- Aprendre l'estructura d'una frase de demanda

Material

Ukelele (que pot canviar-se per a qualsevol instrument)

Descripció de l'activitat

Tocant l'ukelele i cantant la cançó, oferir al final de la cançó l'instrument a l'infant perquè el toqui. En un primer moment, caldrà potser que el professional agafi la mà de l'infant, i li faci tocar la part de l'instrument desitjada, repetint diverses vegades el nom d'aquella part.

A mesura que l'activitat es vagi repetint, es poden deixar buits enmig la cançó per tal que l'infant els ompli i acabi construint ell sol la frase "Vull tocar l'ukelele". De la mateixa manera, després d'algunes repeticions, cal deixar a l'infant la llibertat d'escollir quina part de l'instrument vol tocar. Si l'infant només realitza la demanda amb la mà, el/la professional hauria d'anar repetint el nom que li correspon. A poc a poc, és important anar exigint a l'infant que faci la demanda verbalment, abans de deixar-li tocar l'instrument.

VULL TOCAR

Ariadna Humbert

Vull to-car, jo vull to- car___ Vull to- car___ l'u - ke - le - le.

5
Vull to- car, jo vull to- car___ Vull to- car - lo per: - Davant
- Darrera
- Les cordes
- La tapa
- ...

Quan les paraules fallen, la música parla.

Hans Christian Andersen